

Glødende stauder side 6

Sans(er) for haven side 27

Beskæringstema side 18

HAVEGLÆDER

Æblesorter

Se og læs om de mange forskellige æblesorter dit havecenter tilbyder. Hvornår modner de, hvor lang tid kan de lagres, og hvilke sorter bestøver hinanden? **Side 14**

EFTERÅR 2014

De spiselige og nyttige frugter og bær

12 Pæresorter

Pærer smager ikke ens. Udseendet er også forskelligt, men fælles for alle pærer er det lave syreindhold, som især mange børn skatter højt. Pæresorter kræver bestøvning, så her kan du se de mange forskellige sorter og bl.a. læse om deres modningstid, lagringstid og så selvfølgelig, hvilke pæresorter de skal bestøves af.

14 Æblesorter

Smag kan ikke diskuteres, men man kan have en holdning til, om noget smager bedre end andet. Sådan er det især for æblesorter, der ofte har så mange smags- og aromanuancer, at det enten tiltrækker dig eller ikke rigtig gør indtryk. Lær her nogle af de mange æblesorter at kende og få nyttige oplysninger om modningstid, lagringstid og bestøvningspartnere.

27 Sans(er) for haven

Vores sanser bruges for fuld kraft, når havens planter iagttages, duftes og spises. Her får du tips til at komme i gang med snapse lavet på havens planter, til at lave lækker pesto og kryddereddiker.

34 Økologi kan godt se pæn ud

Den kendte politiker og tidligere minister Ritt Bjerregaard har på ejendommen i den sjællandske fede muld etableret en økologisk frugtplantage, hvor hun dels eksperimenterer, men også producerer og sælger æblerne til most og som spiseæbler. Få hendes gode råd om dyrkning helt uden brug af kemi.

38 Sådan presser du selv din most

Hvert efterår bugner æbletræerne med nyttig frugt, men vi er ikke altid gode nok til at få anvendt al frugten. En rigtig god måde til at mindske frugtspild er at lave most. Se og læs her, hvordan du gør.

12

14

27

34

38

18

30

Sådan gør du

18 Beskæringstema

Efterårets beskæringer er det rart at få et overblik over. Det er f.eks. nu tiden, hvor træerne, der tilhører gruppen "blødere" skal beskæres. Både frugtbuske, stedsegrønne planter og mange slyngplanter skal studs; mens der er frit valg, om du ønsker at beskære frugttræerne nu, eller du ønsker at vente til vinteren.

30 Med klippede hække bliver din have interessant

Havearkitekt Kjeld Slot kigger på havens linjer og former. Han stiller spørgsmål til folks haver og om, hvor interessante de egentlig er. Her kan du læse, hvad han mener, og samtidig få et overblik over velegnede planter til at gøre din have mere interessant.

10

22

Der var engang ...

10 Retro haven

Fortidens funktionelle møbler, værktøj og tøj reintroduces og vi tænker tilbage på barndommen. Haven anno 2014 bærer også præg af fortiden, når den nye trend "Vintage" er med til at understøtte det romantiske og rustikke look.

22 Den Gamle By i Aarhus viser fine haver med kulturarvsplanter

Måske har det noget med tidens krise-stemning at gøre, for vi har i disse år ekstra fokus på det nære, planternes nytteværdi og deres betydning i historien. "Haveglæder" har været på besøg hos et af Danmarks fineste frilandsmuseer og genfortæller her om datidens haver.

INDHOLD

Blomstrende stauder, buske og træer

4 Høstanemoner – de kendte og mindre kendte

Vil du hvert år være sikker på blomster i sensommeren, er høstanemoner et rigtig godt valg. I afsnittet kan du få et overblik over de forskellige sorters egenskaber og lære nogle af de nyeste sorter bedre at kende.

6 Glødende stauder

De gule og orange staudebloomster kan ikke undværes i staudebundene, for deres brag af blomstring vækker med sikkerhed begejstring. Se listerne over glødende stauder i foråret, sommeren og om efteråret.

40 Supernemme syrenhortensia

Er du allerede den lykkelige ejer af syrenblomstrende havehortensia, så ved du også, at planten hører til blandt de meget nemme planter i haven. Se her, hvordan du får succes med plantning og pasning samt hvilke sorter, du kan vælge mellem i dit lokale havecenter.

44 Havens smukke forfald

Trods kortere dage og lavere temperaturer, skal vi ikke snyde os selv for de fantastiske efterårsfarver, som rigtig mange planter giver os. Se også hvilke planter, der udover den dekorative værdi, også bidrager med anvendelige bær og frugter.

4

6

40

44

Udgiver

Fotos

Tekst

Layout/tryk

www.danskehavecentre.dk

GAP Photos Ltd, England, Flora Info (PBA), Hortus Advising, Colourbox.dk, Fotolia, Kjeld Slot

Hortusadvising.dk ved Marianne Bachmann Andersen

Grafisk Produktion Odense | www.gpo.dk

ISSN 2245-8190 | ISSN 2245-8204 (online)

Høstanemoner

- de kendte og mindre kendte

Når sensommeren sender os hjem fra ferien, er mange af juni måneds stauder helt afblomstrede. Nogle af de mest velegnede stauder, som blomstrer længe hvert efterår, er høstanemoner. Du kender dem som 1 m høje blomsterstande med mange rosa eller hvide

blomster. Og de er stadig værd at anskaffe til haven, for det er en af de nemme stauder, der selv visner ned og ikke skal bindes op. Her kan du friske hukommelsen op - samt lade dig inspirere af de nye typer høstanemoner, der er meget lave og kompakte.

'Honorine Jobert'

1 m høj staude med enkle hvide blomster på lange blomsterstilke fra august – oktober måned.

'Königin Charlotte'

1 m høj staude med enkle rosa blomster på lange blomsterstilke fra august – oktober måned.

'Pamina'

80 cm høj staude med halvfylde rosaviolette blomster fra august – oktober måned.

'Serenade'

1 m høj staude med halvfylde sart-rosa blomster fra august – oktober måned.

'Splendens'

60 cm høj staude med enkle tofarvede kronblade; to og to er de henholdsvis rosa og røde. Blomstrer fra august – oktober måned.

'Whirlwind'

80 cm høj staude med halvfylde hvide blomster fra august – oktober måned.

'Wild Swan'

NYHED 50 cm høj staude med enkle blomster, der er hvide, men blåviolette på undersiden. Den blomstrer allerede fra juni måned og fortsætter til oktober.

Pretty Lady 'Diana', 'Emily', 'Julia' og 'Susan'

Ny serie af anemoner fra Japan. De er lidt længere tid om at bryde frem i foråret, men vokser fint til som kompakte rigtblomstrende anemoner. De bliver kun omkring 40 cm høje og passer derfor rigtig godt til krukkerne eller de mindre bede. Blomstringstid fra august – oktober måned. Pretty Lady anemonerne breder sig ikke så voldsomt med udløbere, som de øvrige sorter.

'Diana'

To og to er de enkle kronblade henholdsvis rosa og røde.

'Emily'

Halvfylde rosa blomster.

'Julia'

Halvfylde violet/rosa blomster.

'Susan'

Enkle rosa blomster.

Sådan får du succes med høstanemoner

Plantetidspunkt

Høstanemoner kan plantes hele året, men de etablerer sig allerbedst, hvis de plantes før 1. oktober. Derefter bruger planten nemlig energi på at danne nye skud i rodsystemet, hvilket hæmmer rodudviklingen.

Plantested

Blomstrer flittigt både i fuld sol og under halvskyggede forhold. Står de mere skyggefuldt, reduceres blomstringen.

Jordbundsforhold

Du kan plante høstanemoner i almindelig veldrænet havejord med god næring og gerne tilført muld, hvis den er meget leret. Høstanemoner trives også i surbundsbedet.

Vand og gødning

Vand rigeligt i forbindelse med plantningen og den første sæson. Høstanemoner danner dybdegående rødder og kan oftest selv sørge for at finde vand. Gød hvert forår med en god organisk gødning.

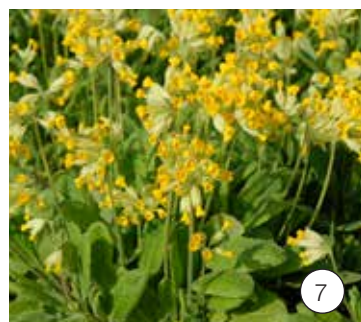
Opbinding og beskæring

Anemoner visner helt ned hvert efterår. Tidligt forår skal du fjerne hele toppen, og du vil hurtigt se de små nye spirer, der er på vej op af jorden. Du behøver ikke at binde anemonerne op – de bærer fint sig selv. Efter nogle år vil du opleve, at anemonen breder sig. Grav i det tidlige forår de udløbende skud op, så naboplanterne ikke udkonkurreres.

HUSK at høste blomster til vasen.

lødende stauder

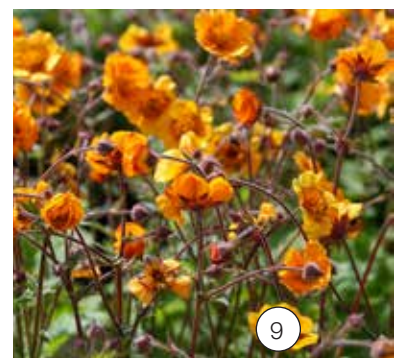

Gule blomster passer ind næsten alle steder. Gule blomster pepper dit lilla- og ro-safarvede staudefod op, og du behøver ikke plante ret mange planter, før det gør en forskel. Du kan også planlægge et staudefod udelukkende med gule og orange stauder. På de næste sider kan du se et bredt udvalg af stauder, som blomstrer fra det tidlige forår og langt ind i efteråret. Et godt råd er at samle en lille håndfuld sorter, som blomstrer på samme tidspunkt. Arrangér dem efter højde og vent på en FEST af format, når de alle blomstrer på samme tid.

Til forårsbedet

(fra februar til maj måned)

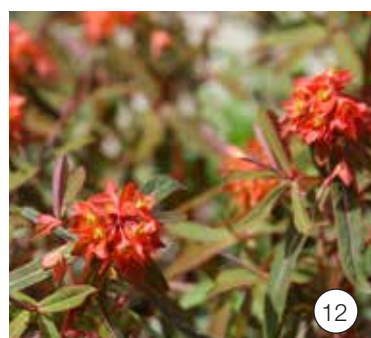
	Dansk navn	Latinsk navn	Blomstring	Højde i cm	Lysforhold	Antal pl. pr. m ²
1	Engblomme	Trollius europaeus	5-6	60	Sol/halvskygge	6
2	Gemserod	Doronicum orient. 'Little Leo'	4-5	30	Sol/halvskygge	7
3	Gul lærkespore	Corydalis lutea	5-10	30	Sol/halvskygge/skygge	6
4	Guldsør	Aurinia sax. 'Goldkugel'	4-5	25	Sol	9
5	Haveiris	Iris 'Skifire'	5-6	80	Sol	6
6	Hornviol	Viola cornuta	5-8	15	Sol/halvskygge	9
7	Hulkravet kodriver	Primula veris	5-6	30	Sol/halvskygge	9
8	Kejserkrone	Fritillaria imperialis	4-5	50-70	Sol/halvskygge	4
9	Nellikerod	Geum coccineum	5-6	40	Sol/halvskygge	9
10	Sibirisk valmue	Papaver nudicaule	5-9	40	Sol/halvskygge	9
11	Vinteradonis	Adonis amurensis	2-4	20	Sol/halvskygge	9
12	Vortemælk	Euphorbia griffithii	5-6	60	Sol/halvskygge	5

BLOMSTERNES SPROG

ORANGE – Jeg er din ven

Farven orange er tættest på solen, når den rammer horisonten om morgenen og går ned ved aftenstide. Den symboliserer vækst og varme; venskab og fællesskab.

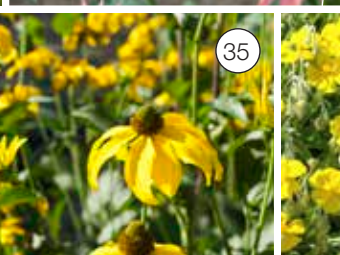
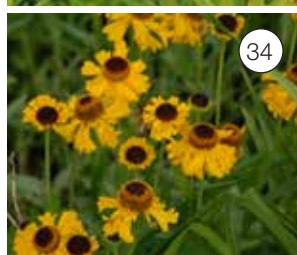
Til sommerbedet (fra juni til juli måned)

	Dansk navn	Latinsk navn	Blomstring	Højde i cm	Lysforhold	Antal pl. pr. m ²
3	Gul lærkespore	Corydalis lutea	5-10	30	Sol/halvskygge/skygge	6
6	Hornviol	Viola cornuta	5-8	15	Sol/halvskygge	9
10	Sibirisk valmue	Papaver nudicaule	5-9	40	Sol/halvskygge	9
13	Akeleje	Aquilegia	6-7	60	Sol/halvskygge	7
14	Alm. røllike	Achillea millefolium	6-8	80	Sol	6
15	Alunrod	Heuchera	6-7	30	Sol/halvskygge/skygge	6
16	Daglili	Hemerocallis	6-8	40-60	Sol/halvskygge	5
17	Funkia	Hosta 'Orange Marmalade'	6-8	60	Halvskygge/skygge	6
18	Georgine	Dahlia	6-11	50-100	Sol	7
19	Guldknep	Ranunculus acris 'Multiplex'	6-7	60	Sol/halvskygge	4
20	Gyldenris	Solidago 'Goldkind'	7-9	70	Sol/halvskygge	6
21	Inkalilje	Alstroemeria	6-8	80	Sol/halvskygge	6
22	Kinesisk engblomme	Trollius chinensis	6-7	80	Sol/halvskygge	6
23	Kokardeblomst	Gaillardia	7-9	30	Sol	9
24	Kæmpemargerit	Leucanthemum superbum	7-9	50	Sol/halvskygge	6
25	Lodden løvefod	Alchemilla mollis	6-9	40	Sol/halvskygge/skygge	6
26	Lupin	Lupinus	6-8	50	Sol/halvskygge	6
27	Montbretia	Crocasmia	7-9	60-80	Sol	6
28	Natlys	Oenothera frut.	6-8	60	Sol	6
29	Orange silkeblomst	Asclepias tuberosa	6-8	40	Sol	6
30	Potentil	Potentilla megalantha	6-7	25	Sol/halvskygge	7
31	Purpursolhat	Echinacea purpurea	7-10	50-70	Sol	6
32	Raketblomst	Kniphofia	7-9	60-80	Sol	6
33	Skovvalmue	Meconopsis cambrica	6-9	40	Sol/halvskygge	9
34	Solbrud	Helenium	6-8	60-80	Sol	5
35	Solhat	Rudbeckia	7-10	60-80	Sol/halvskygge	4
36	Soløje	Helianthemum	6-8	20	Sol	6
37	Steppelilje	Eremurus stenophyllus	6-7	100	Sol	5

BLOMSTER- NES SPROG

GUL – Du er solen og lykken i mit liv
Farven gul forbindes med guld og betragtes som et symbol på renhed, klarhed, sandhed og intellekt. Giv gule blomster til studenten, så vil det hjælpe hans/hendes fremtidige studier.

Glødende stauder

Efterår

(fra august til november måned)

	Dansk navn	Latinsk navn	Blomstring	Højde i cm	Lysforhold	Antal pl. pr. m ²
3	Gul lærkespore	Corydalis lutea	5-10	30	Sol/halvskygge/skygge	6
6	Hornviol	Viola cornuta	5-8	15	Sol/halvskygge	9
10	Sibirisk valmue	Papaver nudicaule	5-9	40	Sol/halvskygge	9
14	Alm. røllike	Achillea millefolium	6-8	80	Sol	6
16	Daglilje	Hemerocallis	6-8	40-60	Sol/halvskygge	5
17	Funkia	Hosta 'Orange Marmalade'	6-8	60	Halvskygge/skygge	6
18	Georgine	Dahlia	6-11	50-100	Sol	7
20	Gyldenris	Solidago 'Goldkind'	7-9	70	Sol/halvskygge	6
21	Inkalilje	Alstroemeria	6-8	80	Sol/halvskygge	6
23	Kokardeblomst	Gaillardia	7-9	30	Sol	9
24	Kæmpemargherit	Leucanthemum superbum	7-9	50	Sol/halvskygge	6
25	Lodden løvefod	Alchemilla mollis	6-9	40	Sol/halvskygge/skygge	6
26	Lupin	Lupinus	6-8	50	Sol/halvskygge	6
27	Montbretia	Crocsmia	7-9	60-80	Sol	6
28	Natlys	Oenothera frut.	6-8	60	Sol	6
29	Orange silkeblomst	Asclepias tuberosa	6-8	40	Sol	6
31	Purpursolhat	Echinacea purpurea	7-10	50-70	Sol	6
32	Raketblomst	Kniphofia	7-9	60-80	Sol	6
33	Skovvalmue	Meconopsis cambrica	6-9	40	Sol/halvskygge	9
34	Solbrud	Helenium	6-8	60-80	Sol	5
35	Solhat	Rudbeckia	7-10	60-80	Sol/halvskygge	4
36	Soloje	Helianthemum	6-8	20	Sol	6
38	Japansk skovgræs	Haconechloa macra	8-9	35	Halvskygge	7
39	Kransskønhedsøje	Coreopsis 'Moonbeam'	8-9	30	Sol	6
40	Staudesolsikke	Helianthus	8-9	150	Sol/halvskygge	5

TIPS

Til efterårets stau-
debed med gule og
orange farver pas-
ser blomstrende
prydgræsser rigtig
godt. Både rørhvene,
elefantgræsser, pibe-
græsser, lampepud-
sergræs, almindelig
blåtop og stau-dehirse
er gode bud.

Vintage
betyder egentlig en god årgang af rødvin eller portvin, men begrebet anvendes i flæng – også om denne type have.

Naturens materialer – sten og træ er vigtige elementer. Zinkkande, papirhat og bast som bindemateriale hænger klar på bagvæggen af dette lille havehus

Retro haven

I mange hjem ser man elementer af fortidens interiør, som dengang havde så god en funktion og så godt et udseende, at nutiden har valgt at reintroducere dem. Det samme sker også i haven, hvor planter genindføres.

Hvem ville ikke gerne eje dette skønne gamle trædrivhus med gedigen tagvandsledning med tilhørende trætønde og træpersienner som kan skåne planterne indenfor i hårdt solskinsvejr?

En oplagt vintagestil er brugen af svungne jernmøbler og masser af gammeldags planter

Ofte er det planter, som refererer til vores barndom, og som har så god en funktion, at vi gerne vil plante dem. Til denne nostalgiske trend hører krukker og potter, værktøj, havemøbler og skulpturer fra "fortiden" sig til. Du behøver ikke støve alle landets og udlandets loppemarkeder igennem for at finde accessories, der underbygger stilen. Meget af det skønne udstyr har du måske allerede?

Krukker og potter

Genbrugte patinerede lerkrukker er her plantet til med "originale" pelargonier, som måske stammer fra en bedstemor

De flotte lerkrukker, som places ovenpå rabarber om foråret for at drive dem hurtigere frem, er helt klart med til at understrege vintagestilen i haven

Værktøj

Værktøjet behøver ikke være gammelt og brugt, for i dag fremstilles nyt værktøj i retro-stil

Skulpturen

Der findes rigtig mange forskellige skulpturer, som kan være med til at understrege havestilen, og mange figurer gør sig allerbedst, hvis de er placeret i forbindelse med vand og mange planter som baggrund

Udstillinger af jordbrugets elementer fra fortiden kan berette om mange års slid

Havemøbler

Når bænken i haven skal have det rette vintage-look, så skal den være lavet af træ, eventuelt malet i svage blå eller grønne pastelfarver og være så naturlig, som muligt

Pæresorter

Pærer har, i modsætning til mange af æblesorterne, et lavt indhold af syre. Især børn reagerer negativt på "sure" æbler; og nogle voksne føler decideret sult efter at have spist et æble. Det skyldes frugtsyrens stimulering af appetit. At vælge pæretræer som et supplement til frugthaven, er derfor en rigtig god idé.

'Grev Moltke'

Er en af de gode gamle pæresorter, som ofte får lidt skurv på frugterne. Skrællen er tyk og ujævn, farven grøngul og frugtkødet meget saftigt med sød, krydret smag. Træet vokser middelkraftigt og får en bred rund krone.

Modningstid: plukkes omkring 1. oktober og lagres frem til december måned ved lav temperatur.

'Grev Moltke' er en triploid sort, som ikke kan bestøve andre sorter, men selv bestøves af en række sorter.

'Anna'

En dejlig saftig spisepære, som er meget lidt følsom over for pæreskurv og gitterrust. Et kraftigt opret træ med lange grene. Er tykskrællet og lidt ru med brungrøn farve. Giver mange frugter, der har hvidt fast frugtkød.

Modningstid: plukkes fra slutningen af september, lagres og spises frem til januar måned.

'Herrepære'

En skøn pære, der især er velegnet, når der skal bages og laves desserter. En fantastisk saftig, sød og aromatisk pære med tynd skræl, og træet bærer altid mange frugter. Opret til overhængende kraftig vækst. En sund sort.

Modningstid: plukkes fra slutningen af september måned og lagres ca. tre uger.

'Coloree'

Denne pære er næsten helt gul med røde markeringer. Smagen er middel og med mange krydrede nuancer. En fremragende spisepære og en sund sort. 'Coloree' vokser svagt og får overhængende grene.

Modningstid: plukkes fra midten af august måned og har en kort holdbarhed.

'Clara Frijs'

Er nok Danmarks mest udbredte pæresort. Frugterne, der hører blandt de mindre pæresorter, er dejligt milde i smagen med tyk, glat og glinsende græsgrøn skræl. Får altid mange frugter. Et kønt træ med rund krone.

Modningstid: plukkes fra begyndelsen af september og har en kort holdbarhed.

'Gråpære'

En klassisk gammel dansk pære, der traditionelt anvendes til syltning, og som kan få lidt skurvede pletter på frugterne.

Træet er bredt og vokser kraftigt.

Frugterne er forholdsvis små med tyk grågrøn skræl, saftigt frugtkød og sød, krydret smag.

Modningstid: plukkes fra midten af september måned og holder nogle uger på køl.

'Gråpære' er en triploid sort, som ikke kan bestøve andre sorter, men selv bestøves af en række sorter.

'Concorde'

En god sort til de lidt mindre haver og så bærer denne sort hurtigt masser af frugt. En grøn pære med glat overflade og tynd skræl. Sød og saftig med god aroma. Meget sundt træ, men det kan få lidt skurv.

Modningstid: plukkes i slutningen af september måned og kan lagres på køl frem til januar.

* Behøver ingen bestøversort – og er selv god som bestøver

'Conference'

En international udbredt sort, som både er sund og får masser af frugt hvert år. Skrællen er ru og tyk, frugtkødet fast og sprødt med sød krydret smag. Træet får en stiv opret krone med overhængende frugtbærende skud.

Modningstid: plukkes i slutningen af september måned. Kan lagres længe grundet den tykke skræl.

'Carola'

Middelstor gulgrøn frugt med rødbrun kind. God smag og lidt groft frugtkød. 'Carola' vokser kraftigt og har en opret vækst. Sorten har desuden en god modstandskraft over for skurv.

Modningstid: plukkes fra slutningen af september og opbevares på køl indtil jul.

Vær sikker på at få frugt

De allerfleste pæresorter kræver en anden pæresort, for at blive bestøvet. Her ser du en oversigt over hvilke bestøversorter, der bestøver den pæresort, du har valgt.

'Pierre Corneille'

En rigtig god bestøversort, der har en middelkraftig vækst og er meget rigtbærende – også som ungt træ. 'Pierre Corneille' er middelstor, gul med røde tegninger og meget saftig med sød aromatisk smag. Sorten er velegnet til espalier.

Modningstid: plukkes fra september – oktober måned og lagres ca. en måned.

Pære bestøvningsoversigt

Bestøversort	Anna	Carola	Clara Frijs	Coloree	Concorde	Conference	Grev Moltke	Gråpære	Herrepære	Pierre Corneille
Sort der skal bestøves										
Anna		*	*	*	*	*			*	*
Carola	*			*	*	*			*	*
Clara Frijs	*	*		*	*	*			*	*
Coloree	*	*	*			*			*	*
Concorde	*	*	*			*			*	*
Conference	*	*	*		*				*	*
Grev Moltke	*	*	*	*	*	*			*	*
Gråpære	*		*		*	*			*	*
Herrepære	*	*	*	*	*	*				*
Pierre Corneille	*	*	*	*	*	*			*	

Kilde: Frugt- og prydtæklklubben.dk

Æblesorter

Her ser du et udpluk af de mange æblesorter, som du kan se og høre mere om i dit havecenter. Lad dig inspirere og plant et par af de lidt nyere sorter, som du kan lære at kende og blive begejstret for.

'Ildrød Pigeon'

Det oplagte juleæble, som i moden tilstand er næsten helt rødt. Et lille æble med blød skræl, hvidt frugtkød og nøddeagtig smag. Træet vokser moderat og får en rund krone og er kompakt i væksten. Sundt træ, der anbefales til økologisk dyrkning.

Modningstid: plukkes fra begyndelsen af oktober måned – gerne ad flere omgange, så alle æbler bliver røde. Frugterne kan med fordel ligge til "soling" i op til to uger, inden de lagres frem til marts/april måned.

'Discovery'

Et rigtig dejligt sommerspiseæble, som allerede kan spises fra midten af august måned. De næsten ildrøde æbler har helt hvidt frugtkød omkranset af en lidt tyk robust skræl. Smagen er syrlig og frisk. 'Discovery' er et lille kompakt og sundt træ med kraftige grene og et stabilt og flot udbytte.

Modningstid: plukkes midt august til 1. september. Kan derefter spises 2 – 3 uger frem.

'Guldborg'

Et særdeles populært gammelt æble, der både er sundt og hårdført. Mellemstore frugter med blød skræl, stribet udseende og en saftig mild smag. Et rigtig friskt æble. Træet bliver kugleformet og vokser moderat.

Modningstid: fra starten af september plukkes første gang. Lagres frem til november.

'Ahrista'

En nyere æblesort, der er meget sund og fri for skurv. Stort udbytte af store lyserøde æbler med fin aroma og syrligt/sødt og saftigt frugtkød. Velegnet til økologisk produktion.

Modningstid: plukkes i september, lagres og spises frem til december måned.

'Belle de Boskoop'

Fantastisk madæble, som har mange år på bagen. 'Belle de Boskoop' har en lidt aflang form med tyk ru skræl. Farven er rød med grøn baggrund. Meget sundt træ, som også egner sig til økologisk frugtavl.

Modningstid: plukkes fra slutningen af september og lagres frem til jul.

'Fredrik'

En af de nye sorter i udvalget af sorter. 'Fredrik' bør alle lære nærmere at kende, for de rødstrubede æbler med blødt, gulligt frugtkød og en tyk blød skræl, har en mild aromatisk smag. Træet er relativt lille med stive grene, hvor der er mange frugter på. Sundt træ, der anbefales til økologisk frugtavl.

Modningstid: plukkes fra oktober måned og lagres ca. en måned frem.

'Holsteiner Cox'

Middelstort rødt æble med gul baggrund. Skrællen er glat og frugtkødet meget fast. Smagen er næsten som 'Cox Orange'. Træet er opret med kraftige stive grene, der bærer meget frugt. Et sundt træ, der anbefales til økologisk dyrkning.

Modningstid: plukkes fra midten af september måned og kan spises frem til jul.

'Holsteiner Cox' er en triploid sort, som ikke kan bestøve andre sorter, men selv bestøves af en række sorter.

'Rød Ananas'

Relativt lille lysende rød/gult æble, der modner tidligt. Frugtkødet er hvidt og har en sød smag med dejlig aroma. 'Rød Ananas' vokser sig til et ret tæt lille træ med rund krone. Væksten er svag. Sundt træ, der egner sig til økologisk dyrkning.

Modningstid: plukkes fra slutningen af august og kan lagres frem til oktober måned.

'Gråsten' (rød)

Store runde smukt sribede røde spiseæbler med svagt gul baggrund. En tynd skræl omkranser et gult fast frugtkød, der smager syrligt med behagelig aroma. Træet er stort og kraftigt med oprette grene.

Modningstid: plukkes fra september og lagres til november.

'Gråsten' er en triploid sort, som ikke kan bestøve andre sorter, men selv bestøves af en række sorter.

'Transparente Blanche'

Er en meget gammel sort fra Baltikum, som får et middelstort, aflangt gulgrønt æble med en syltigsød smag og fin aroma. Træet vokser middelkraftigt og får en opret krone.

Modningstid: plukkes fra starten af august måned. Et spiseæble, der skal nydes direkte fra træet.

'Topaz'

Et skønt spiseæble, men måske endnu skønnere madæble. 'Topaz' får middelstore frugter med tyk, lettere fedtet skræl. Et næsten gult æble med røde striber. Frugtkødet er fast og gult; smagen er syrlig. Træet er middel til kraftigt med oprette stive grene. Sundt skurvresistent træ, der er velegnet til økologisk brug.

Modningstid: fra slutningen af oktober måned, og det kan lagres frem til maj måned.

'Rubinola'

Skurvresistent nyere sund sort med middelstore rødkindede æbler. Frugtkødet er lyst, og æblet smager let krydret. Det er et meget fast spiseæble med fin smag. Den tynde skræl bliver lettere fedtet ved lagring. Et opret træ med overhængende frugtbærende grene.

Modningstid: plukkes over længere tid med start i september. Lagres i 2 – 3 måneder.

'Retina'

En af de nyere skurvresistente sorter, der har et stort udbytte af store rødgyldne flaskeformede æbler med glat skræl og et lyst fast frugtkød. Smagen er god med lille syreindhold. Opret træ med middelkraftig vækst. Sund sort, der anbefales til økologisk dyrkning.

Modningstid: fra begyndelsen af september måned og lagres frem til november.

'Rød Aroma'

Denne sort dufter som æblesorten 'Filippa' og er da også en krydsning mellem 'Filippa' og 'Ingrid Marie'. Meget store, fladt kugleformede med næsten helt rød overflade og lyst frugtkød. Et velsmagende æble med let syrlig og saftig smag. Sundt kraftigtvoksende træ, der egner sig til økologisk frugtavl.

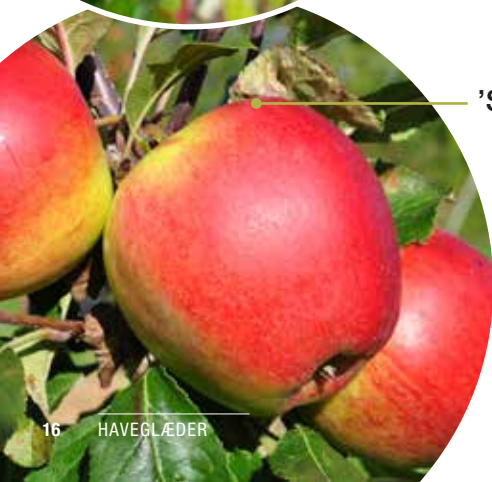
Modningstid: plukkes fra begyndelsen af september og opbevares på køl indtil jul.

'Santana'

Med sit lave indhold af allergifremkaldende stoffer er 'Santana' et godt valg til æbleallergikere. Det er et fantastisk spiseæble, som minder om sorten 'Elstar'. Frugterne er middelstore med glat, tynd skræl. Æblerne er rød/gule og har et fast gulgrønt frugtkød med sød smag og sprødt "bid". Bliver et lille til middelstort åbent træ med stive grene. Sundt og næsten skurvresistent.

Modningstid: fra midten af september måned og ca. 3 uger frem plukkes og lagres æblerne. Lang lagringstid er mulig, hvis man har gode forhold.

'Filippa'

'Filippa'-træer bliver store og får overhængende grene med masser af frugt i alle skudspidser. Relativt store grøn-gule frugter med hvidt frugtkød og en tynd skræl. Et fint spise- og madæble.

Modningstid: plukkes omkring 1. oktober og lagres helt hen til januar måned.

'Ingrid Marie' (rød)

En gammel solid og meget sund spiseæblesort, der stadig er blandt mange menneskers favoritter. Store tykt skrællede æbler med hvidt, fast frugtkød og en syrlig behagelig smag, der også gør æblet velegnet som madæble. Kraftigtvoksende stort træ.

Modningstid: plukkes omkring 1. oktober og lagres frem til januar.

Vær sikker på at få frugt

Æbler kan ikke bestøve sig selv og kræver en sort, der kan bestøve. Her ser du en oversigt over, hvilke bestøversorter, der bestøver den æblesort, du har valgt.

Æbler bestøvningsoversigt

Sort der skal bestøves	Bestøversort																
	Ahrista	Aroma	Belle de Boskoop	Discovery	Filippa	Fredrik	Gråsten	Guldborg	Holsteiner Cox	Ildrød Pigeon	Ingrid Marie	Ritt Bjerregård	Retina	Rubinola	Rød Ananas	Santana	Topaz
Ahrista	*	*		*	*			*		*		*	*	*	*	*	*
Aroma (rød)	*			*	*	*		*		*	*	*	*	*	*	*	*
Belle de Boskoop	*	*		*	*	*		*		*	*	*	*	*	*		*
Discovery	*	*			*	*		*		*		*	*	*	*	*	*
Filippa	*	*		*		*		*		*	*	*	*	*	*	*	*
Fredrik		*		*	*			*		*	*		*	*		*	
Gråsten	*	*		*	*	*		*		*		*	*	*	*		*
Guldborg	*	*		*	*	*				*		*	*	*	*	*	*
Holsteiner Cox	*	*		*	*			*		*	*	*	*	*	*		*
Ildrød Pigeon	*	*		*	*	*		*			*	*	*	*	*	*	*
Ingrid Marie		*		*	*	*				*		*	*	*			*
Ritt Bjerregård	*	*		*	*			*		*	*		*	*	*		*
Retina	*	*		*	*	*		*		*	*	*		*	*		*
Rubinola	*	*		*		*		*		*			*			*	
Rød Ananas	*	*		*	*			*		*		*	*	*			*
Santana	*	*		*	*	*		*		*				*		*	
Topaz	*	*		*	*			*		*		*	*	*	*	*	*
Transparente Blanche	*	*		*	*			*		*		*	*	*		*	

Kilde: Frugt- og prydtæklubben.dk

Planterne har tillagt sig både blade, blomster og nye skud efter en lang og varm sæson i haverne. Deres kondition er helt i top, så beskæring på denne årstid er faktisk optimal, selvom alt skal foregå med måde – grove tilbagebeskæringer hører ikke denne årstid til.

Sensommerens beskæringer

Skal du i gang med motorsav og træklating, så overvej at hidkalde ekspertisen, som både ved, hvornår, hvordan og selvfølgelig også arbejder med sikkerheden i top.

Bløderne

I planteverdenen er der en gruppe slægter, som trækker meget saft op, når man klipper eller skærer i dem – vi kalder dem blødere. Til denne gruppe hører alle planter af kirsebærfamilien; blommer, prydkirsebær, hæg, slåen og kirsebær, desuden birk, ahorn og løn samt valnød og hjortetaktreer. Beskærer man planter fra denne gruppe om vinteren, risikerer man, at de "bløder" sig ihjel; men beskærer man planterne i sensommeren, så vil planterne bedre selv kunne lukke sårene.

Stedsegrønne planter

Taks, tuja, buksbom, gran, fyr, cypres og kirsebærlaubær er dejlige helårsgrønne elementer i haven, og har du behov for at forme dem, så de står i fine skarpe former, skal du nå at klippe dem inden 1. oktober. Det gælder også for de stedsegrønne planter, der er klippet, så de har pseudobonsai udseende.

Frugtbuske

Sommerhindbærbuskene står nu med nye, strunke, friskgrønne meterhøje skud, hvor der slet ingen bær har været. Det er disse skud, som vi skal bevare til næste års frugtsætning, mens resten af busken sagtens allerede nu kan fjernes ved basis af planten.

Efterårshindbærbuskene skal ikke beskæres før til foråret.

Du kan godt allerede i efteråret beskære solbær, ribs og stikkelsbærbuskene, men hvis du venter til foråret er det også helt ok. Beskæringen består i at fjerne ca. 1/3 af planternes grene ved at klippe dem af ved jordens overflade - vælg de ældste, mest forvædede grene.

Kamaeleonbusk

Tobakspibe

Slyngplanter

Mange slyngplanter når at vokse flere meter hvert år. Er de plantet, så de vokser på et espalier, skal du huske at tjekke, at espalieret er intakt inden efterårets og vinterens storme. Måske er mængden af plantevækst så kraftig, at der er risiko for, at espalieret bryder sammen?

Der er mange forskellige arter af klatreplanter, så her kan du læse om beskæring af de fleste af slagsen.

Kamæleonbusk skal afkortes i skuddene, så den ikke bliver for omfangrig. Sensommer er det bedste tidspunkt.

Tobakspibe skal udtyndes og afkortes, så dens vækst ikke bliver for massiv. Sensommer er det bedste tidspunkt.

Vedbend, der er blevet for kraftig, klippes tilbage om efteråret – dog ikke senere end 1. oktober.

Klatrehortensia er det sjældent nødvendigt at beskære, men er planten blevet for stor, skal beskæringen ske i sensommeren.

Blåregn beskæres to gange hvert år. Den grove beskæring skal ske om vinteren eller inden udspring om foråret, mens man sidst på sommeren laver en finere beskæring for at fremme mængden af blomster. Alle nye årsskud reduceres, så der er 10 – 15 cm tilbage – en form for sporebeskæring.

Andre slyngplanter som klatreroser, klematis og kaprifolie skal kun beskæres vinter/forår.

Vedbend

Blåregn

Klatrehortensia

Kan beskæres både vinter og sensommer

Unge træer

Et nyindkøbt frugttræ ser sjældent ud af ret meget, men det er faktisk altafgørende for det fremtidige resultat, at træet er i en god kvalitet. God kvalitet er et træ med lige stamme, et topskud og 3 – 5 sidegrene, der er pænt fordelt hele vejen rundt.

Første års beskæring – opbygningen af grundformen

- Eventuelle ekstra topskud skal fjernes, så der kun er ét førende skud
- Det førende topskud beskæres, så der kun er 2/3 tilbage
- Vælg 3 – 5 sidegrene, som er godt fordelt rundt om træets midterstamme. Går der to grene ud fra samme punkt, skal den ene fjernes. Øvrige grene fjernes.
- Sidegrenene halveres

Andet og tredje års beskæring

- Afkort topskuddet med 1/3 hvert år
- Fjern konkurrerende topskud
- Fjern grene, som vokser ind i kronen, eller som gnider sig op ad andre grene
- Afkort sidegrenenes længde med yderligere 1/3 af deres længde, mens ny skudvækst forbliver ubeskåret og begynder at danne frugt
- Vokser en gren lige op, skal den have en vægt i skudspidsen, så grenvinklen nærmer sig 75 – 90° og der så kan dannes frugter.

Bedst i sensommeren, men kan også gøres om vinteren

Vedligeholdelsesbeskæring

Æble- og pæretræer skal have en mængde gamle grene, som udgør træets skelet, mellemgamle grene, der giver træerne et smukt udseende og yngre skud, der giver ny vækst og frugt.

- Fjern syge, døde og beskadigede grene
- Er der ubalance i træet, fjernes evt. en større gren,

som vokser kraftigt – kræver at du går lidt væk fra træet og beskuer det fra flere vinkler

- Fjern grene som vokser ind i kronen
- Fjern grene som krydser eller gnider mod hinanden
- Fjern vandris – det er de unge skud, der vokser lige lodret op

Beskæring af pæretræer skal ske ud fra samme principper som æbletræer, blot skal den være mere nænsom

Frugttræer

Æble- og pæretræer beskæres ofte om vinteren, fordi det så er lettere at se træets grenstruktur, og derfor bedre kan vurderes, hvad der bør fjernes. Vinterbeskæring fremmer skudvæksten, mens beskæring sidst på sommeren faktisk hæmmer træets modreaktion. Har du derfor mod på at beskære æble- og pæretræer, mens de stadig har blade på, så er det et rigtig godt valg.

Beskæring stimulerer frugtsætningen

Er tilvæksten på frugttræet svagt, kan man ved at fjerne et par kraftige grene, få træet i god vækst igen. Omvendt gælder det, hvis man har et frugttræ, der vokser kraftigt og ikke bærer megen frugt, *ikke* at beskære det kraftigt, men kun reducere årsskuddene en smule. Vekselbæring betyder, at ens træer kun bærer frugter hvert andet år. Man kan godt hindre denne vekselbæring ved at beskære nænsomt, efter året, hvor det bar mange frugter, mens man går lidt hårdere til værks, når der ikke er frugter på træet. Gør man sig den umage at tynde den umodne frugt omkring 1. juli de år, hvor træet bærer mange frugter, stimulerer man træet til at bære en mere jævn mængde frugt hvert år.

FAKTA

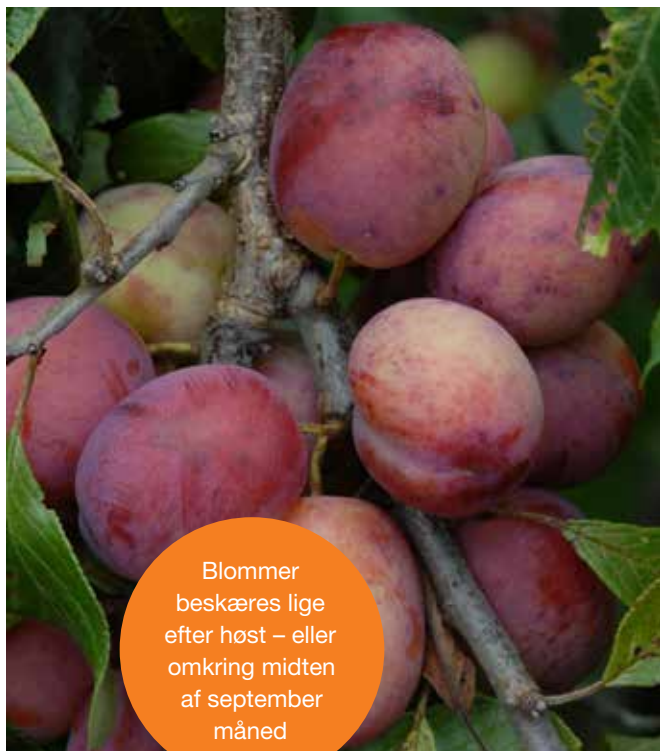
Beskærer man ikke sine frugttræer, vil de efter års groning udvikle sig til tætte kroner med masser af små grene, der er fyldt med små skurvede frugter. Med årene bliver frugtsætningen dårligere og dårligere.

Beskæring af kirsebær

Sødkirsebær bliver til store og meget fyldige træer. Køb kvalitetstræer med en god grensætning og et ledende topskud og udfør opbygningsbeskæring efter samme opskrift som hos æble- og pæretræer.

- Eventuelle ekstra topskud skal fjernes, så der kun er ét førende skud
- Det førende topskud beskæres, så der kun er 2/3 tilbage
- Vælg 3 – 5 sidegrene, som er godt fordelt rundt om træets midterstamme. Går der to grene ud fra samme punkt, skal den ene fjernes. Øvrige grene fjernes.
- Sidegrenene halveres

Vedligeholdelsesbeskæring af kirsebær skal være minimal – det er i orden at reducere grenenes længde, men fjerner du store grene, risikerer du, at træet danner gummiflod (harpiks), som desværre ofte forårsager syge træer.

Blommer beskæres lige efter høst – eller omkring midten af september måned

Kirsebær må kun beskæres i sensommeren

Beskæring af blommer

Blommetræer vokser kraftigt, og igen er det vigtigt at købe kvalitetstræer med lige stamme og en god kroneopbygning. Opbygningsbeskæringen sker efter samme opskrift som hos æble- og pæretræer.

- Eventuelle ekstra topskud skal fjernes, så der kun er ét førende skud
- Det førende topskud beskæres, så der kun er 2/3 tilbage
- Vælg 3 – 5 sidegrene, som er godt fordelt rundt om træets midterstamme. Går der to grene ud fra samme punkt, skal den ene fjernes. Øvrige grene fjernes.
- Sidegrenene halveres

Vedligeholdelsesbeskæring af blommer sker efter behov. Synes du, dit blommetræ vokser kraftigt, så beskær sparsomt. Vokser det næsten ikke, så lav en lidt grovere beskæring.

Abrikos, nektarin og fersken beskæres alle i sensommeren

Beskæring af sydfrugter

Uanset om dine sydfrugter vokser udenfor eller inde i et drivhus, skal du beskære dem for at øge frugtsætningen. Træerne danner nemlig et stort antal sidegrene. Nye årsskud udvælges og beskæres, så der er god plads og lys, når næste års frugt skal modne.

TIPS

Man kan med fordel tynde i de mange blommer, som de fleste blommetræer danner. Bedst bliver det, hvis du tynder de umodne frugter omkring 1. juli og igen, når de 2 – 3 uger før modning begynder at svulme op. Mest optimalt er det, hvis der er så stor afstand mellem blommerne, at de ikke rører hinanden. Oplever du vekselbæring i blommetræet, er det nødvendigt at tynde frugten.

Kulturarven er de spor og vidnesbyrd om naturens udvikling, som de manifesterer sig i f.eks. skrift- og billedkunst, i kunstneriske udtryk, redskaber og i bygninger. Kulturarven kan både konkret og i mere overført betydning forstås som nationens fælles gods, og kendskabet til kulturarven fremhæves ofte som afgørende for menneskets forståelse af sig selv og sin omverden. Vi har i Danmark en tradition for at bevare kulturarven. Vi har et ansvar for at bringe den overlevende kulturarv videre i de kommende generationer, samtidig med at vi også skal sikre, at vores samtidshistorie og kunst kan studeres af dem, der kommer efter os.

Kilde: Kulturministeriet

Den Gamle By i Aarhus

viser fine haver med kulturarvsplanter

Et af Danmarks fineste frilandsmuseer er Den Gamle By i Aarhus. På forunderligste vis sættes man hundreder af år tilbage og fornemmer tiden, hvor maskiner ikke larmede, men hvor hårdt manuelt arbejde var en del af hverdagen. Turen gennem byen viser de mondæne bygninger med prominente beboere samt almuen, som bestemt boede mere spartansk. Datidens haver har deres helt egen historie; men hvor stor er forskellen egentlig på haverne fra 1800-tallet og i dag?

Købmandsgårdens prydhave fra 1864

Et velstående borgerhjem har overskud nok til også at dyrke prydhaven. Ca. halvdelen af jorden var køkkenhave og den anden halvdel prydhave. Man kunne nøjes med et mindre areal, selvom familien, tjene-

stepigen og karlene skulle brødfødes. Haven bugner af blomster ligesom de engelske cottagehaver, der blev moderne i 1860'erne. Store træer gav skygge, så husets frue kunne bevare den blege teint, selvom hun befandt sig mellem blomstrende staudebede. Langs havegangene

Købmandsgårdens prydhave

Sankthansurt, *Sedum telephium*

Den bliver, afhængigt af sorten, fra 30 – 60 cm høj med små bitte blomster samlet i store skærme. Fås i hvid, rosa og mørkere røde farver. Opret staude til sol eller halvskygge. Planter med 6 planter pr. m².

Lammeøre, *Stachys byzantina*

Denne staude har fået sit navn, fordi bladene er lige så bløde som lammeører. De hvidfiltede blade er dekorative sammen med rigtig mange andre stauder eller roser. Bliver 20 – 30 cm høj og blomstrer med rosa blomster fra juni – juli måned. Planter i sol eller halvskygge med 7 planter pr. m². Sorten 'Silver Carpet' blomstrer ikke.

vokser brogetbladet porcelænsblomst og funkia. Udover de historiske roser og en lang buksbomhæk op mod huset, dyrker købmandsfamilien mange forskellige stauder, som aurikler, sankthansurt, lammeøre, bregner og liljer.

Haven er anlagt med adgang fra sommerstuen i gårdens bageste hus. Her drak familien te eller kaffe med opslåede døre ud til haven

Købmandsgårdens køkkenhave 1864

En vigtig del af købmandsgårdens dagligdag var pasning og høst i køkkenhaven. Haven blev passet af tjenestefolkene, og de mange grøntsager var et kærkomment supplement til husholdningen til både familien og de ansatte, der var på kost og logi. Haven var opdelt i fire jordstykker, der hver især var omkranset af pyntelige salviehække. I jordstykkerne dyrkede man bælgrugter som ærter, bønner og aspargesærter.

>>

Købmandsgårdens køkkenhave

Aspargesærter, *Tetragonolobus purpureus*

Med spiselige blomster og bælg, var den kraftigt voksende aspargesært en vigtig grøntsag. Man ved, at den blev dyrket tilbage i 1673. Det er en étårig afgrøde, der skal sås direkte i køkkenhaven fra midten af maj måned. Kan også forkultiveres i drivhus fra midten af april. Bælgene høstes og koges ca. 5 min. i letsaltet vand. Spises med olie eller smør, men da der er træede plantede, skal man bide "kødet" af ligesom, når man spiser artiskokker.

Salvie, *Salvia officinalis*

Foruden at være duftende og kønne, var salvien vigtig som universalurt. Den blev fortrinsvis brugt som urt mod hals- og luftvejssygdomme, men også betændte sår afhjalp den. Planten udvikler sig til en ca. 50 cm høj busk med gråliggrønne blade og violette blomster i juni – juli måned. Skal plantes solrigt med 6 planter pr. m². Beskæring hvert forår holder busken tæt forgrenet ved basis.

Strandkål, *Crambe maritima*

En flerårig urt, som på en god vokseplads kan blive omkring 50 cm høj og bred. Fra juni måned blomstrer den med skærme af hvide blomster, der tiltrækker især kålsommerfugle. I 1860'erne brugte man især strandkål i køkkenhaverne, da de helt friske og let blegede skud nemt kunne spises og, vigtigst af alt, indeholder mange c-vitaminer. Skørbug var almindeligt og C-vitaminerne er altafgørende for at undgå denne lidelse. I dag planter vi strandkål i de naturlige haveanlæg, hvor både den blålige farve og skærmblomsterne er vigtige elementer.

Kardon, *Cynare cardunculus*

Kardon er nært beslægtet med artiskok og ligner den en hel del. Kardon bruges i dag ofte som prydblade, da de store dramatiske blade og flotte tidsellignende blomster absolut er værd at nyde. Sådant anvendte man ikke kardon tilbage i 1600-tallet og i købmandens prydhave. Når planten var udvokset omkring 1. september, samlede man alle bladene og bandt halm eller en lærredssæk rundt fra basis af planten. Efter ca. 4 uger er bladstænglerne helt blegede og kan nu koges i letsaltet vand og nydes som asparges. Kardon kan, hvis du vinterbeskytter roden, overleve år efter år.

Aurikel, *Primula*

10 – 30 cm høje tuedannende stauder med oprette blomsterstængler og gule blomster fra april – maj måned. Dejlig forårsbebuder, der kan plantes i sol eller halvskygge. Planter med 9 planter pr. m².

Brogetbladet porcelænsblomst, *Saxifraga urbium* 'Variegata'

Planten er første gang nævnt i 1819. Den bliver omkring 30 cm høj og blomstrer med hvide blomster i maj – juni måned. Bunddækkende til sol/halvskygge og skygge. Planter med 6 planter pr. m².

Ribes

Buskene med ribs bliver omkring 1,2 – 2 m høje og næsten lige så brede. Ribs fås både som røde og hvide, og det er en smagssag, hvilke der smager bedst. Når buskene er vokset godt til efter ca. 2 år, skal du hvert år fjerne ca. 1/3 af de ældste grene helt nede ved basis af planten. Derved forynges planterne og giver fortsat masser af lækre bær. Ribs kan plantes i både sol og halvskygge i almindelig drænet havejord.

Solbær

Solbær er nogle af de sundeste bær i haven. Gå ikke glip af de velsmagende bær, der dog for nogles vedkommende først nydes, når det er blevet til syltetøj. Solbærbuske bliver ca. 1 – 1,5 m høje, men enkelte sorter bliver kun 60 cm og passer derfor bedre til de mindre haver eller til en krukke på altanen. Ligesom ribs, skal solbærbusken forynges, når den er vokset godt til. Brug samme metode, som der er beskrevet under afsnittet med ribs. Solbær plantes solrigt i almindelig havejord.

Hindbær

Sommerhindbær giver bær på toårsskud, og skuddene skal derfor først beskæres, når de har båret frugt. Efterårsmodne hindbær giver bær på de skud, der bryder i foråret, så beskæringen af disse planter er nem – de skal alle fjernes ved jordens overflade. Beskæringstidspunkt er tidligt forår. Hindbær fås i en række sorter og skal plantes med 30 – 40 cm afstand i rækker med 2 m mellem hver. Hindbær er nemme haveplanter, der kræver et minimum af pasning, når blot du planter i almindelig veldrænet jord på en solrig plads.

Stikkelsbær

Trods de lange tynde irriterende torne, er stikkelsbær attraktive for både børn og voksne. De sidder længe på buskene, der bliver omkring 1 m høje og knapt så brede. Bærrene er fyldt med C-vitaminer og kan anvendes til mange retter – både desserter og kødretter. Plant buskene på et solrigt sted i almindelig havejord.

Skolelærerens have

Desuden var rodfrugter som gulerødder og havrerod vigtige afgrøder sammen med kardon, strandkål, sukkerrod og asparges. Kartofler var en stor fødekilde, men da den er meget pladskrævende, blev den dyrket på marker udenfor byen.

Skolelærerens have i 1850

Der er solide grøntsager på bordet hos lærerfamilien. Grønkål, porrer, løg, ærter og gulerødder til eget forbrug. Frugtbuske som solbær, ribs, stikkelsbær og hindbær blev behørigt passet og høstet, for sylte-

Apotekerhaven

Mistelten, *Viscum album*

Sagnet om mordet på Balder, der blev slået ihjel med en pil lavet af mistelten af sin egen bror Høder, synes ikke realistisk; men pilen kan være smurt med saften fra de giftige bær, og så bliver sagnet straks mere troværdigt. Mystisk virker det i hvert fald, at mistelten kun kan gro på en anden plante. Den er det, man kalder for en halvsnylter, og ofte ses mistelten på træer af slægten *Malus* (æble). Planten er stedsegrøn og kan vokse sig så stor, at den fylder 1 m i diameter. Hen på sommeren blomstrer mistelten med meget små blomster, der bagefter udvikler bær, der først er grønlig, men senere bliver hvide. I hvert bær ligger frøene omkranset af en slimet frugtmasse. Den bedste tid at så nye mistelten er fra februar – marts måned. Planten er særbo, hvilket betyder, at der både skal en han- og hunplante til, før den danner bær. Når man køber et træ med mistelten, er der ofte tre eller flere planter på samme træ netop for at sikre god bestøvning. I dag forsker man i misteltenens helbredende evner over for mange alvorlige sygdomme.

tøj var en dyr delikatesse grundet det importerede dyre rørsukker. Skolebørnene arbejdede for læreren i haven, hvor noget af undervisningen samtidig foregik. Derfor ser man ofte frugttræer, så beskæringslæreren også kunne gennemføres. Skolelæreren have er typisk kantet af montbretia.

Apotekerhaven

Danmarks ældste og bedst bevarede apotek ligger i Den Gamle By, og i baghaven dyrkede apotekerens lægeurter i stor stil. For dengang havde man nemlig den

opfattelse, at "med ondt skal ondt fordrives", så det var ikke udelukkende de medicinske evner, der blev dyrket – trolldomsurterne havde stor betydning for dagligdagen i 1700-tallet.

Modehandlerske frøken Wahlstrøms have fra 1920

I forbindelse med opførelsen af frk. Wahlstrøms modehus fra Lemvig, har man med meget stor akkuratess anlagt haven, der både indeholder pryd- og køkkenhaveområde. I køkkenhaven, som er omkranset

>>

Frøken Wahlstrøms have

Lavendel, *Lavandula angustifolia*

Lavendel er nævnt tilbage til 1400-tallet. Dengang hed den officinalis til artsnavn og henførte til dens beroligende virkning som lægeplante. I dag er den mest almindelige sort 'Hidcote Blue', som bliver ca. 40 cm høj og blomstrer fra juli – august måned med dybt blå blomster på oprette blomsterstængler. Planter solrigt med 7 planter pr. m². Lavendel fås også i rosa og hvid. Vokser i almindelig drænet havejord og er en nøjsom plante, der ikke skal gødes. Hvert forår skal planterne klippes tilbage, så der stadig er synlige grønne blade.

Æblerose, *Rosa rubiginosa*

Det ældste bevis for, at æblerosen blev dyrket, kan dateres tilbage til 1551. Det bliver en busk på 3 – 4 m i højden og bredden. Bladene har den skønneste æbleduft, og busken får mange sort rosa, let duftende blomster fra juni-juli måned. Fra august måned ses hyben, der, i takt med efterårets komme, farves orangerøde. Hybenfrugterne bliver ofte siddende på busken langt hen på vinteren. Den er smuk som solitær rosenbusk eller som hæk/hegn, da den danner så mange grene, at den lukker helt af. Planter i fuld sol og beskæres hvert forår. Er både vind- og hårdfør.

Jernurt, *Verbena officinalis*

Den op til 60 cm høje kortlivede staude, der villigt så sig selv, gør ikke meget væsen ud af sig. Planten er spiselig, og de unge blade smager let bittet iblandet en grøn salat. Anvend også de tørrede blade som urtete, som dog ikke må trække i for lang tid, da den bitre smag igen træder igennem. Medicinsk er den blevet anvendt som hjertestyrkende middel, den stimulerer lever og nervesystemet, er urindrivende og bruges mod hovedpine, depression, søvnløshed, gulsot, mavekrampes, feber og rensning af sår. Desuden er jernurt et gammelt elskovsmiddel. Der er mange myter om jernurt, som gør børn lærenemme og forstandige. Den beskytter mod ulykke, hekseri og trolldom, og så giver den velstand! Plant den i veldrænet jord, hvor der er masser af sol – gerne i udslet græseng.

Alrune, *Mandragora officinalis*

Der er mange myter om alrunen, som også kendes under navnene: dragedukke, dukkeurt og mandrake. Den vokser ofte på galgebakker, hvor en uskyldig mand er blevet hængt; og når den graves op, udstøder planten et skrig, der kan få folk til at falde døde om. Og roden ligner da også en dukke eller menneskekrop. Medicinsk er den blevet brugt som brækmiddel og som bedøvelsesmiddel ved operationer. Planten er særdeles giftig, men bruges homøopatisk mod høfeber, hoste og astma. Alrune blomstrer fra midten af marts og en måned frem med hvidlige blomster på en frodig roset af grønne blade. Planten visner ned midt på sommeren, men kommer igen år efter år. Når planten er ca. 5 år gammel kan den danne store runde "kærlighedsæbler". Planter i sol eller skygge.

OPSKRIFT PÅ KVÆDEMOS OG KVÆDEBRØD

Afvej ca. 1 kg kvæder og 1 kg sukker.

Skyl kvæderne og fjern den hårede belægning omkring frugterne. Skær dem i kvarter og fjern kernehusene. Kernehusene lægges i en bomuldsklud og bindes sammen. Kvædestykker og bomuldspose lægges i en gryde, og der fyldes op med vand, så det dækker. De koges til stykkerne er møre, hvorefter vandet hældes fra og bomuldsposen med kernehusene tages fra.

Tilsæt sukkeret lidt efter lidt og rør i mosen. Spæd til med kogevandet, hvis massen bliver for sej. Smag til og tilsæt yderligere sukker. Når sukkeret er smeltet, hældes massen ud på et olie-smurt bagepapir i et lag på ca. 2 cm. Nu skal mosen stilles tørt i et par dage.

Skær ud i små terninger og tril det i perlesukker. Opbevar kvædebrødene i tørre, tætte dåser. Kvædebrød spises som konfekt.

TIPS Kvædemosen kan hældes direkte på glas og anvendes som kvædemarmelade.

Kvæde, *Cydonia oblonga*

Historisk er kvæden nævnt første gang i 1450. Kvædeplanten er ofte et flergrenet træ eller en busk og bliver maksimalt 4 m højt, men nemt lige så bredt. Hvert forår får kvæden de yndigste ret store enkelte hvide blomster. I sensommeren udvikles frugterne, der er helt dækkede med filt til sent på efteråret. Frugten forbliver meget hård og høstes, når de første nætter med frost løsner bindevævet mellem plante og frugt. Kvæde er hårdfør og robust og kan plantes i fuld sol eller halvskygge. Beskæring kan anbefales, hvis man ikke har meget plads. Man har først og fremmest anvendt kvæderne til marmelade og kvædebrød, som var datidens vingummi.

Pæoner og bonderoser, *Paeonia lactiflora*, *Paeonia officinalis*

Pæoner har en lang historie og blev første gang nævnt i 1300-tallet. *Paeonia* er navngivet efter de græske guders læge Paion, der havde helbredende evner. I oldtiden brugte man rødderne ved fødsler og leversygdomme, mens man i nyere tid har anvendt de store pæonfrø som beskytter mod tandpine. Frøene blev trukket på en snor og hængt om halsen på børnene. Silkepæoner dufter og har en blomstringstid fra juni – juli måned, mens bonderoser (*Paeonia officinalis*) blomstrer allerede fra maj – juni måned. Bonderoser dufter næsten ikke. Afhængigt af sorten, bliver pæoner og bonderoser 60 – 100 cm høje. Husk at plante i fuld sol og grav aldrig planten dybere, end den har stået i potten.

Frøken Wahlstrøms have

>>

af citronmelisse, vokser diverse nytteplanter. Stor vægt er lagt på den relativt store græsplæne, der er omkranset af cirkelformede bede kantet med lavendel. I bedene gror gamle rosensorter og pæoner. Andre steder i haven er der syrener, uægte jasminder, liljekonvaller, sommerblomster og frugttræer. Frugtsorterne er æblet 'Filippa', gråpærer, gul Reine-Claude blomme og kvæde. Haven har også et lille lysthus, opad hvilket vokser kaprifolie.

Handelsgartneriet Bernsdorff anno 1885

Det smukke gamle paradedrivhus er fra 1850 og stammer fra Slottet Bernsdorff. Paradedrivhuset blev anvendt som udstillingsvindue for de mange forskellige planter, gartneren havde dyrket. Også grøntsager og afskårne blomster blev sat frem til skue. Skibene hjembragte eksotiske subtropiske planter, der passede godt ind i de kakkellovnsopvarmede stuer, der var kolde om natten, når ilden brændte ud. Især duftgeranier gjorde deres til at friske det ofte lumre indeklima op. Dufter af kanel, kokos, pebermynte og citrus kan opleves den dag i dag, når du går en runde i paradedrivhuset.

Alt arbejde med planter sker stadig på gammeldags vis. Hverken plastik eller maskiner er del af produktionen, som man sælger en lille smule af, når der er stiklinger nok at tage af.

Den Gamle By i Aarhus har åbent hele året og du kan læse mere på www.dengamleby.dk

Formeringsdrivhuset er fra 1830 og stammer fra Geelsgård. Her fyrede gartnerne op i en ovn om vinteren for at sikre varmen. Formeringsdrivhuset er gravet ned for at hindre hård frost i at ødelægge planterne.

Sans(er) for haven

Ordspillet omkring sanser og at have sans for noget kan mange forfattere lege med, og når vi her taler om at have "Sans for haven" er det i en betydning, som henfører til de mange sanser, der uvilkårligt bliver stimuleret i haven.

Synssansen

Når synssansen skal vækkes i haven, vil det ofte være blomsterne, der drager blikket. Kontrastfarver på bladplanter er ligeledes med til at bryde "det grønne". Måske er haven for dig bedst, hvis der er helt roligt og synssansen netop dæmpes? Her vil de grønne blade på både hæk og buske, stedsegrønne og bunddækkende planter, være helt ideelt.

Høresansen

Nogle vil vove den påstand at stilhed larmer – det er ofte de mennesker, som til daglig lever i et miljø, hvor der er mange lydkilder, som påvirker øret. Når naturen "larmer", er det ofte i form af blæsevejre, der suser om ørerne på os, og det er ikke altid behageligt, men meget livgivende at mærke naturens kræfter. En anden form

for lyd, der kan vække høresansen er lyden af vand, der enten risler eller plasker i haven – den lyd opfattes af mange som yderst beroligende. Lyd i den "finere" afdeling er lyden af vinden i prydgæssernes aks eller lyden af træernes grene og blade, der bevæges af vinden. Sidst, men ikke mindst, er det lyde fra dyrelivet, som især påvirker vores høresans, når vi befinder os i haven. Fuglenes forskellige lydbilleder kan man blive helt afhængig af at starte en ny dag med.

Følesansen

At træde på en nyslået græsplæne med bare tæer, at gå på line langs stensætningen eller at stå i den varme jord i køkkenhavens række med modne ærter føles ikke bare naturligt, men også godt for fødderne. At føle på lammeørebladernes blødeste overflade, at stikke sig på roserne eller brænde sig på brændenælderne sker med blandede følelser. Følesansen er ikke svær at vække, når man arbejder i haven, eller blot er nysgerrig efter at fornemme de enkelte planter og frugters mange forskellige overflader.

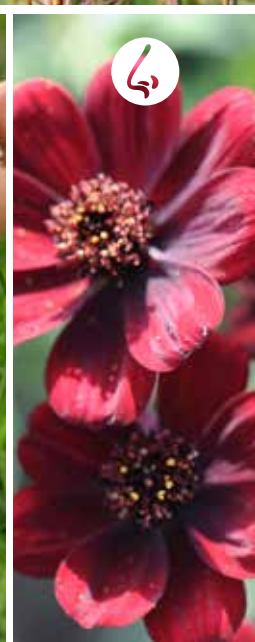
Lugtesansen

Dufte vækker minder. Når man modtager en buket blomster, vil vi helt automatisk føre blomsterne op mod næsen, for at lugte til blomsterne. Måske dufter blomsterne som mormors have? Det kan også være, at de forskellige dufte fra blomsterne blander sig til en ny ukendt duft, som vi senere vil kunne genkende. Lugtesansen er vigtig at stimulere, og børnene vil, i deres naturlige nysgerrighed, selv lugte til de fleste blomster helt uden at blive opfordret til det. Prøv at lukke ned for øvrige sanser, når du lugter til planterne – når du med lukkede øjne og uden berøring snuser ind, vil du kunne finde mange flere nuancer i duften.

FAKTA

Dufte udsendes fra planternes æteriske olier, og der er tale om ganske komplekse kemisk sammensatte forbindelser. Egentlig er duftene ikke beregnet til os mennesker, for det er de bestøvende insekter, som blomsterne har brug for.

Blomsterdufte frigives direkte til luften uden berøring, mens blades dufte først frigives ved berøring.

Smagssansen

Nordisk mad hitter både hos restauranter og hjemme i de danske køkkener. Nogle af grundelementerne i nordisk mad er råvarer af høj kvalitet og vægtning i forhold til årstidernes skiften. Ikke noget med ærter, hvis der ikke er friske ærter på marken eller i haven. Er du interesseret i at dyrke egne spiselige planter i

haven, så du rigtig kan udfordre det nordiske køkken, så kan du her få en smagsprøve på, hvad smagssansen kan vækkes af.

OBS Listen over spiselige planter i haven er lang, men det er meget vigtigt, at du kender de planter, som du vil spise, og at du er sikker på, planten ikke er giftig

Planter og frugter til snaps

Æbleblomster

Ager

Citronmelisse

Gran

Havtorn

Blåbær

Hyldeblomst

Enebær

Sådan gør du

Henkogningsglas, alkohol og plantemateriale er eneste ingredienser. Mange har det godt med Brøndum snapsens smag i kombination; men ønsker man en neutral alkohol, hvor aromaerne fra planterne kan smages bedst, skal man anvende vodka med en alkoholprocent mellem 37,5 – 40. Trækketiden afhænger af hver enkelt plante, hvor nogle kun skal trække et døgn for at undgå bitterstoffer i at trænge ud, mens andre kan stå i årevis og bare blive mere og mere fyldige.

Følg denne meget generelle retningslinje og drag dine egne erfaringer:

- Udtræk af blomster skal kun trække et par dage
- Udtræk af blade skal trække i dage og op til uger
- Udtræk af bløde bær skal trække i måneder
- Udtræk af hårde bær og nødder skal trække i op til et år

Et godt tip er at notere på flasken, hvornår man har sat kryddersnapsen over. Når udtrækket er smagt til, og du er tilfreds med smagen, fjernes plantematerialet ved at si eller filtrere snapsen – ofte dannes der bundfald, som kræver at væsken løber gennem et kaffefilter.

Smagning

Måske er du fuldt ud tilfreds med smagen; men er den for stærk, skal den fortyndes med vodka til den opnår den smag, du ønsker. Skulle smagen være lidt tynd, er det et godt trick at tilsætte sukker. Lav en sukkerlage i blandingsforholdet 2 dele vand og 1 del stødt melis, som varmes op til sukkeret er smeltet. For at undgå krySTALLISERING tilsættes lidt citronsaft. Den afkølede lage kommes i kryddersnapsen, som smages til undervejs. En anden metode er at varme lidt honning op i en gryde, så den bliver flydende. Husk at ryste snapsen godt mellem hver tilsmagning.

Lagring

Når du er tilfreds med smagen, skal kryddersnapsen have ro i 2 – 3 uger, inden den drikkes. Enkelte kryddersnapse har endog godt af at lagre endnu længere; men her er erfaringerne meget individuelle fra person til person og fra plante til plante. De fleste snapse kan holde i årevis, men ofte dannes der bundfald, som nemt fjernes ved filtrering.

Dild

Peberrod

Marehalm

Kvan

Slåen

Pesto

Frisk pesto er oplagt at lave, hvis man har mange friske krydderurter. Den traditionelle pesto laves på basilikumblade, men man kan sagtens bruge andre krydderurter, ligesom de traditionelle pinjekerner også kan erstattes af andre nødder eller solsikkekerner.

Opskrift på pesto

1 stor håndfuld frisk basilikum

1 – 2 fed hvidløg

50 g pinjekerner

½ tsk. salt

50 g friskrevet parmesan

½ - 1 dl olivenolie.

Andre velvalgte kombinationer

Koriander – cashewnødder

Løvtikke – valnødder

Persille og ramsløg – hasselnødder

Rucula – mandler

Kryddereddike

En god metode til at bevare smagen af friske krydderurter er at lave kryddereddike. Det er uhyre enkelt og meget hurtigt at lave.

Sådan gør du:

Læg krydderurterne i et glas eller i en flaske. Hæld eddike over og lad blandingen trække, så længe man har lyst. De grønne blade på estragon, rosmarin og timian bliver brunlige og kan godt sies fra efter ca. en måned.

Eddike

Man kan bruge hvidvinseddike, rødvinseddike, æbleeddike eller evt. lagereddike. Bruger du din kryddereddike til salater, er vineddike og æbleeddike det bedste. Lagereddike er mere sød i smagen.

Typiske krydderurter til kryddereddike

Estragon

Dild

Timian

Rosmarin

Gerne sammen med hvidløgsfed, skalotter, løg, peberkorn eller chili.

TIPS Hindbær, solbær eller kirsebær giver en fantastisk frugteddike.

Foto: Kjeld Slot

Med klippede hække bliver din have interessant

Nogle haver bliver flittigt fotograferet og beskrevet og ikke mindst rost for at være interessante. Hvordan er det så lige, man opnår at få ros for sin indsats med indretningen og udsmykningen af "hjemmet under åben himmel"?

Havearkitekten

Mest oplagt er det at spørge havearkitekten, hvilket "Haveglæder" også har gjort. I dette tilfælde faldt valget på havearkitekt Kjeld Slot; for hans ekspertise vedrørende hække med stramme enkle elementer, er uovertruffen. Fordelen ved at søge rådgivning hos havearkitekter er, at de formår at se haven fra et helikopterperspektiv – altså sådan lidt fra oven. De strukturerer havens indretning, så den både passer til bygninger/belægningsflader samt behovet hos dem, der bor i huset – og jo dermed haven.

De klippede hække

Havearkitekt Kjeld Slot skatter arbejdet med præcise former højt. Klippede hække eller klippede pur, hvor man kan se linjerne. Hans erfaring med havearkitekturen er, at jo mere stramt enkelte elementer er i haven, jo mere

interessant bliver den. Dog kan de stramt klippede planteforløb ikke stå alene – det "vilde" eller "frie" element skal stå i modsætning dertil. Og graden af hvor interessant en have bliver, er lig med modsætningen mellem det stramt klippede og de vilde planter.

Mand/kvinde

"Egentlig er det ligesom forholdet mellem mand og kvinde. De klippede hække og faste strukturer appellerer til det mandlige ideal, mens det romantiske blomsterhav helt afgjort appellerer til kvinden", fortæller Kjeld, der selv oprindeligt er uddannet fra det Jyske Kunstakademi og derfor tænker meget i formgivning. Hans mission er blandt andet at fjerne "støj" fra haveanlæg. Med "støj" mener han nips og andre ubrugelige genstande, som forbrugergenet i os mennesker har samlet. "Disse elementer trækker simpelthen luften og energien ud af haven, og de skal væk", siger Kjeld Slot. I samme tråd mener han også, at havebænke skal placeres, hvor de vil blive brugt; de skal ikke iscenesætte haverummet og udstilles, men vidne om spor fra menneskelig aktivitet.

En indkørsel er jo ikke interessant i sig selv

Især nybyggede parceller mangler sjæl. Den flade pløjemark er byggemodnet, grundene solgt, og familier bygger huse med eget særpræg og flytter ind. Mange af husene har store terrassearealer og befæstede arealer til familiens to biler. "Sådan en indkørsel er jo ikke særlig spændende, men planter man grønne planter, der passer i byggestilen og bløder op på de mange ensformige belægningsflader, ser det straks mere interessant ud", siger havearkitekten. En hæk, eller måske flader med pur binder haverummet og boligen sammen. Ofte vil valget falde på klippede hække, som passer flot ind i byggestilen på nye huse, men uklippede hække og planteflader kan sagtens komme på tale som en mulighed.

Hække er ikke kun vægge

Vi opfatter ofte hække som havens vægge, der trækker skel mellem naboer og sikrer en vis portion af privatliv. I byerne er hække ofte høje – 2 m og opefter. På landet, vil en så høj hæk få de mindre samfund til at fundere over, hvad der sker bagved. Hæk-

Når jeg står i min have, er det som at opleve keramiske krukker uden låg. Formgivning og linjer i planteforløbet har et kunstnerisk udtryk, som giver haven karakter og gør den interessant.

former og indgå som "pauseknapper" i et bed fyldt med blomster.

Plantevalg

Det kræver nøje overvejelser, når man skal vælge hvilken type hæk, man vil plante. "Jeg mener, at man skal gå sig nogle ture i det boligkvarter, som man er flyttet til. Kig på, hvilke planter, der vokser her og har naboens succes med en naurhæk, så får du det højst sandsynligt også", siger Kjeld Slot. Jobbet som havearkitekt går desuden især ud på at analysere, hvilke planter der kan vokse i området, hvilke mennesketyper, der bor i haven og deres behov.

Kjeld Slot bruger ofte bøgeplanter som hæk, men man bør tage hensyn til det område, som man bor i. Er det et parcelhuskvarter opført i '60'erne og '70'erne, vil der overvejende være ligusterhække, så her bør man rette ind og ligeledes plante liguster.

Gamle hække

Er man flyttet ind i et hus med en have, som har mange år på bagen, vil hækken ofte være for høj, for bred og bar for neden. Kjeld Slot mener, at man, så vidt det er muligt, skal lave en tilbageklipping af hækken, så der kun står 30 cm tilbage. Alle uønskede, selvsåede planter graves op, så det kun er de "ægte" hækplanter, der står tilbage. Skulle der være huller i hækken, så køb nye planter og grav dem ned. Denne metode sikrer, at planterne trives godt på voksestedet. Alternativt skal hele rodsyste-

met graves op, køres væk og en helt ny hæk plantes.

Havearkitektens egen have

På Kjeld Slots landsted har han og familien plantet 2500 bøg i størrelsen 40-60 cm i 2005. Anlægget dækker et samlet areal på 7000 m² og ca. 650 m hække. Hækkene er plantet med ellipsen som grundform. Han gødede planterne tidlig forår, til Sankt Hans og igen i august måned. Han mener, at det kun er nødvendigt at gøde og vande hække de første fire år af deres levetid.

Kjeld Slots haveanlæg ligger på Djursland og kan besøges i juni måned, hvor haven er åben for publikum.

Et pur er

... et flerrækket klippet hækareal, som er bygget op, så det fremstår som en massiv flade. Et pur i 1 m bredde består af 4 rækker, som skal plantes i halvforbandt. Dvs. første række med 4 planter, næste række med 3 planter i mellemrummene. I alt 2x4 planter og 2x3 planter.

KJELD SLOT MENER

- Takshæk er som en Rolls Roys, dyr i indkøb, men taber aldrig værdi.
- Buksbomhække er som en veteranbil, der skal tages med fløjlshandsker, men er meget værdifulde og lidt sjældne.
- Bøgehække er som en Volvo, tung og kraftig, men utrolig robust.
- Ligusterhække er som en Volkswagen, der "kører" derudaf i ensartet fart og tåler meget, men samtidig er lidt sart.
- Klippede spiræahække er som en Lada, hvor man egentlig ikke rigtig kan se, at det er en hæk, men heller ikke anser den for en blomstrende buskrække, fordi den er forsøgt klippet.

De mest

almindelige hækplanter

Find endnu flere relevante planter til klippede hække i dit havecenter

Almindelig taks

Taks er en stedsegrøn plante, som du kan beskære endog ret voldsomt, hvorefter planterne flittigt vokser sig grønne og flotte igen. Ønsker du en helt ensartet hæk, skal du vælge en udvalgt og forædlet sort.

Farmen, er en tæt voksende mørkegrøn taks, der bliver op mod 2 m høj.

Hillii, har en mere bred opret vækstform og bliver 3 – 4 m høj. 'Hillii' får ikke bær.

Hicksii, vokser som brede søjler og bliver 3 – 4 m høj. Vokser lidt hurtigere end 'Farmen' og 'Hillii'.

Taxus baccata er den frøformerede taks, som også kan blive 4 m høj, og som vokser væsentlig mere end sorterne. Hække af frøformerede taks er ofte lidt uensartede i farve og vækstform.

Antal planter: 1 – 3 planter pr. løbende meter afhængigt af, hvor store planter du køber.

Voksested: i almindelig veldrænet havejord i fuld sol eller dyb skygge. Hårdfør, robust og salttolerant.

Buksbom

Velegnet hækplante til rosenhaven eller som kugleklippede elementer i haven. Buksbom klippes i juni måned, hvis man vil bevare de stramt klippede former. Buksbom kan du form-klippe til de mest imponerende figurer.

I dit havecenter kan du se et sortsudvalg og få en snak om, hvilken sort, der passer til dit hækprojekt.

Antal planter: 5 -7 planter pr. løbende meter giver en flot tæt hæk.

Voksested: i almindelig veldrænet havejord – gerne i fuld sol, men halvskygge går også. Buksbom er tørketolerant.

Avnbøg

Mørkegrønne bølgeformede blade, der på den klippede hæk bevares hele vinteren. Grenbygningen er kompakt og giver hækken et robust udseende. Avnbøg er særdeles robust i byklimaet og tåler meget kraftig blæst.

Antal planter: 4 planter pr. løbende meter.

Voksested: i almindelig veldrænet havejord. Sol eller halvskygge. Avnbøg kan beskæres kraftigt.

Bøg

Er nok den mest anvendte plante til Danmarks mange hække. I sin klippede form holdes bøgeplanterne "unge" og beholder derfor deres visne blade hele vinteren.

Bøgeplanterne sår planteskolerne og sorterer derefter de mest forgrenede og egnede planter fra til hække. Du kan købe hækplanter i mange forskellige størrelser; søg rådgivning i dit havecenter, så du får plantet den mest optimale størrelse.

Antal planter: 4 planter pr. løbende meter.

Voksested: i almindelig veldrænet havejord. Bøg vokser bedst i fuld sol eller halvskygge. HUSK at etablere drypvanding til bøgehækken det første år.

Kirsebærlaubær

Hække af kirsebærlaubær er blevet mere almindelige. De mørkegrønne blanke blade og buskenes tætte vækst, gør dem velegnede som hæk. Nogle sorter af kirsebærlaubær har mere opret, end udbredt vækst. Se derfor efter sortimentet i dit havecenter, så du får lige den type, som passer til din have. Hvert år i maj måned blomstrer kirsebærlaubær med velduftende hvide blomster i oprette klaser.

Antal planter: 2 – 3 pr. løbende meter afhængigt af, hvor store planter du vælger at plante.

Voksested: kirsebærlaubær trives bedst i sol eller halvskygge og tåler nogen blæst. Vinterskader kan forekomme og ses som svedne brune blade. Beskær hækken, så du fjerner alt det døde plantemateriale og skærer tilbage til friskt ved.

Tuja

Søger du en robust og sund stedsegrøn hæk, er tuja et blændende godt valg. De meget tætte grene og store mængder af nåleskæl giver hækken et kompakt og fyldigt udseende. De fleste sorter af tuja har søjle- eller pyramideform, så egentlig kan du med tuja opnå en helt uklippet hæk, om end den sagtens tåler selv ret kraftig beskæring.

Antal planter: 2 – 3 pr. meter afhængig af, hvor store planterne er, og hvilken sort du vælger.

Voksested: i almindelig havejord i både solrig og skyggefuld placering. Tuja er robust og tåler både vind og vinter.

Cypres

De søjleformede eller pyramideformede cypresser plantet som hæk, giver hurtigt en tæt stedsegrøn hæk. Cypresser skal desuden klippes minimalt. I dit havecenter kan du vælge mellem flere forskellige sorter af cypres, der enten er grønne, gulgrønne eller blålige i nåleskællene.

Antal planter: 2 – 3 pr. løbende meter afhængigt af, hvor store planter du vælger at plante.

Voksested: almindelig veldrænet havejord, men vær opmærksom på, at cypres ikke tåler at stå i vandlidende jord. De fleste sorter tåler både solrig og skyggefuld placering; dog kan de gule sorter godt kan få svedne skud i kraftig sol.

Liguster

Velkendt opretvoksende grøn hækplante, som findes i flere sorter:

Atros er en tæt opret ligustersort med mørkegrønne blade, der først falder, når de afløses af nye blade det følgende forår. Kraftigtvoksende sort.

Atrovirens er en næsten helt stedsegrøn plante – den beholder de lancetformede mørkegrønne blade hele året rundt. En tæt og opretvoksende plante.

Liga har matgrønne blade og bliver tæt forgrenet. 'Liga' er en næsten stedsegrøn plante. Kraftigtvoksende sort.

Listrum er løvfældende og står nøgen fra november til nyt udspring om foråret. 'Listrum' har matgrønne blade, danner opret vækst og er tæt forgrenet.

Antal planter: 4 – 5 pr. løbende meter afhængig af størrelse og graden af ønsket tæthed i hækken.

Voksested: i almindelig havejord i både sol og skygge. Liguster er nøjsom, robust og tåler både byluft, kraftig vind og hård frost. Liguster kan klippes kraftigt tilbage og skyde på ny.

Se vejledning i plantning af hæk ved at scanne denne QR kode

Økologi kan godt se pænt ud

I den økologiske plantage findes godt 60 forskellige æblesorter

Der tyndes ikke i æblerne, som på flere træer sidder meget tæt

Ved plukningen vurderes hvert æble og sorteres enten til Årstidernes frugtkasser eller til mosteriet

På Stestrup Old driver Ritt Bjerregaard sin plantage med økologisk dyrkede æbler og lidt blomster. Det har hun gjort siden 1988. Det meste af arbejdet i plantagen klarer hun selv, men er glad for hjælpen fra en efterløkker og gode venner, samt hendes mand historikeren Søren Mørch, når der skal høstes.

Kendt politiker

De fleste kender Ritt Bjerregaard for hendes politiske karriere. Hun har været medlem af Folketinget, hvor hun blandt andet var undervisningsminister, socialminister, fødevarerminister samt EU-kommissær. Fra 2006 – 2010 var hun overborgmester i København. Medierne har fulgt den – til tider – kontroversielle politiker gennem hele hendes politiske liv, der tilbage i 1971 startede på Fyn, hvor hun blev valgt til Odense byråd.

Økologisk frugtavler

"De første økologisk dyrkede æbletræer købte vi af en frugttræsavler i Ry ved Skanderborg. Kvaliteten var ikke særlig god, men det blev da med årene nogle ok træer", fortæller Ritt Bjerregaard en september formiddag, hvor vejret er sensommermildt og solen af og til lyser ekstra meget op. Vi sidder i køkkenet og drikker kaffe, smager på æblesorter og nyder et glas af Ritt Bjerregaards æblemest. Med blokken fyldt med spørgsmål om hvorfor, hvordan, hvornår fortæller Ritt Bjerregaard meget åbent om sit andet liv – livet som frugtavler.

Stestrup Old

Tilbage i 1978 købte Ritts forældre og Ritt en landejendom på Stestrup Old sydvest for Roskilde. Stedet blev drevet som effektivt landbrug med bygmarker så langt øjet rakte. Efter nogen tid be-

Denne gamle engelske æblesort er Ritt Bjerregaards absolut foretrukne. Den er krydret, grov i skrællen og saftig

”

Jeg er meget glad for, at dagligvarebutikkerne også hjælper mindre producenter med at afsætte deres varer. Et stigende antal forbrugere efterspørger produkter, der er dyrket af mindre producenter og producenter, der bor i nærområdet og derfor ikke er så miljøbelastende”, siger Ritt. ”Det er helt i tråd med vores kritiske syn på madspild og det, at vi ofte kasserer brugbare ting”, fastslår hun.

Fakta

Efteråret er også bær. Rønnebær er undervurderede, men indgår i mange opskrifter af marmelade og gelé. Hyldeblomstsaft har fundet vej blandt danskernes yndlings læskedrikke, men hyldebærsaft eller suppe, er der sjældent nogle, der skatter. DET ER SYND. Begge bær er mulige at plukke i naturen, så slip Ipad's, sluk TV'et og tag de langskafte gummistøvler på og pluk.

Den kendte politiker har fået mange gode gaver gennem årene. Her er det et æbletræ podet med hele fem forskellige sorter. Gaven fik hun, da hun fyldte 50 år og her 22 år senere, bærer træet stadig alle fem sorter

mærkede Ritts mor, at der slet ingen fuglesang var. Så plantede de træer – især ”nordmanner” i lange lige rækker for at bryde de monotone marker og for at skabe ly for fugle- og dyreliv. Nær huset blev der også plantet enkelte sjældne træer, der i dag er næsten fuldt udvoksede og meget smukke. ”Søren syntes, det kunne være sjovt at anlægge en frugtplantage. Den var jeg med på, men det skulle være slut med brug af kemi, så den skulle være økologisk”, fortæller Ritt Bjerregaard, der tydeligt husker den første opringning til Forskningscenter Årsløv på Fyn, hvor frugtavl-eksperten Jørgen Vittrup Christensen var afdelingschef. ”Han havde netop fået stillet i udsigt, at de kunne anlægge dyrkningsforsøg i private plantager, så det måtte Ritt Bjerregaard da deltage i – mente han”, smiler Ritt. Det var en oplagt mulighed for parret at komme i gang med anlæggelsen af plantagen – og ikke mindst at få den rådgivning, som helt klart var nødvendig for at få etableringen til at lykkes. Venskabet

med Jørgen Vittrup varer stadig ved, og sammen udgav Ritt Bjerregaard og Jørgen Vittrup i 2013 bogen ”Bær i haven og køkkenet”.

Forsøget var i gang

På forskningscentret producerede man testtræerne. Der var 10 forskellige sorter med 10 træer af hver. På et udvalgt areal blev der plantet egetræer hele vejen rundt for at give læ. Træerne blev plantet. Vejledning i beskæring og pasning af træerne kom i stand som et samarbejde, men projektet sluttede efter nogle år. I dag står de fleste af træerne stadig i plantagen. 25 år gamle plantagetræer er faktisk lidt usædvanligt, for en traditionel frugtplantage udskifter træer hvert 8. år. I de første prøvedyrkningsår skulle det stå sin prøve med dyrkningen uden hjælp fra kemiske behandlinger og vanding. Græs og ukrudt var en stor konkurrent, som slidsomt håndarbejde og hjælp fra buskrydder forsøgte at bekæmpe, og her,

De kraftige sorter vokser op til 2 m hvert år – det er disse vandris, som skal fjernes

Da Ritt Bjerregaard fyldte 60 år, skænkede den norske Landbrugsminister den næste æblesort, som Aaes Landbrugsskole lavede. Sorten 'Ritt Bjerregaard' er forædlet af nordmanden Johannes Øydvin. I foråret 2003 kom den dygtige nordmand med modertræet og de første podede 'Ritt Bjerregaard' blev plantet samme efterår på Stestrup Old.

De lyse æbler er vanskelige, for de bliver så nemt stødt med brune pletter til følge

Træerne er ikke højere, end man fra jorden kan plukke alle frugterne. Kunsten er at holde grenenes længde så korte, at man stadig kan nå ind i træet samtidig med at få så mange æbler som muligt på det enkelte træ

mange år efter er konklusionen klar: det lykkedes. "Jeg har virkelig lært meget om økologisk dyrkning gennem årene, og det ærgrer mig, at forskningsprojekterne er så kortvarige", vedgår Ritt, som også mener, at vi bliver "fattigere" på viden, fordi forskning er så lavt prioriteret og antallet af forsøg nærmest er forsvundet – "ja ikke engang et professorat indenfor faget findes længere. Pometet, som har en stor samling af frugtsorter (750 forskellige æbler), har vi heldigvis stadig stor gavn af, og har man lyst, afholder Pometet åbent hus, hvor alle kan komme på besøg." www.pometet.life.ku.dk

Forskellige grundstammer

De fleste frugtplantager anvender æblegrundstammen, som hedder M-9. Den er langsomtvoksende og træerne bliver ikke så store. "Et udmærket træ, hvis man kan vande, når jorden tørrer ud om foråret.

Fakta

Grundstamme M-9 vokser ca. 40% af den størrelse, som et træ podet på vildstamme.

Grundstamme M-26 vokser ca. 50% af den størrelse, som et træ podet på vildstamme.

Grundstamme M-106 vokser ca. 70% af den størrelse, som et træ podet på vildstamme.

Grundstamme M-7 vokser ca. 70% af den størrelse, som et træ podet på vildstamme.

Grundstamme M-111 vokser ca. 90% af den størrelse, som et træ podet på vildstamme.

Frugterne bliver ofte mere røde, når sorten er podet på grundstammen M-9, men hos mig duer den ikke", konkluderer Ritt. Den ideelle grundstamme til økologisk dyrkning er ifølge Ritt Bjerregaard M-7.

Når det kommer til podning af træer, har Ritt Bjerregaard den holdning, at vel kan man købe træerne, men hvorfor ikke selv forsøge? "Der findes masser af podekurser, og med lidt øvelse, vil det være muligt selv at få podningen til at vokse sammen, og det er da meget skægt selv at have gjort det", smiler hun.

Trin for trin

Frugtplantagen fylder ca. 3 tdr. land, hvilket svarer til ca. 2,5 fodboldbaner. Den er anlagt ad fire omgange, og de første træer fra 1988 høstes der stadig mange kilo æbler på. Den tredje anlagte afdeling kalder Ritt for "den økologiske katastrofe". Arealet var meget kuperet, hvorfor store maskiner blev hidkaldt for at afrette bakketoppen og niveaudele arealet. Arbejdet foregik om efteråret, og den sidste del af projektet blev udført, mens jorden var for våd. Da træerne blev plantet, opstod der vandlommer i rodzonen, og er der noget, som træer ikke tåler, så er det stående vand – rødderne vokser ikke videre. Samme situation kan sagtens forekomme i en helt nyanlagt have, hvor entreprenørmaskiner trykker jorden efter boligbyggeriet. Efter en afretning af arealet og lidt muldjord overstrøet arealet til familiens nye have, ser det på overfladen rigtig godt ud, men buske, roser og træer har svært ved at gro.

"Den økologiske katastrofe" har med årene fået lov at blive vild natur og er nu ved at være klar til at blive genetableret. I frugtplantagen ser man derfor både 25 år gamle træer og træer, der kun er få år gamle.

Flotte lange plantagerækker i den 25 år gamle plantage

Nogle sorter af æbler får æbletrækraeft. I almindeligt drevne frugtplantager fælder man straks disse træer, men i Ritt Bjerregaards plantage får træerne lov at stå, hvis de ellers giver frugt og ser pæne ud

Når man ikke vander, er det nødvendigt at hjælpe de enkelte træer med at vokse godt til de første år. Her har Ritt Bjerregaard lagt våde aviser dækket med afslået græs rundt om træet – den bedste metode, siger hun

Fascinationen af de store flotte valnøddetræer har ikke blot ført til en mindre samling af sorter i haven – en hel plantage er nyligt tilplantet med helt unge økologiske træer

Frugt til gavn

Der er ingen tvivl om, at det ikke skyldes udsigten til at tjene mange penge, der driver den tidligere politiker til at være frugtavl. Plantagen omsætter al den frugt, som træerne bærer. Firmaet Årstiderne, som leverer frugt- og grøntkasser ud til private hjem, aftager al den frugt, som er pæn nok. I konventionel frugtavl bliver frugten sorteret og skal overholde størrelseskrav, så frugterne er rimelig ens.

Det kræver, at man udtynder frugten på træerne, hvilket ikke sker i økologisk frugtavl. Størrelsen varierer derfor en hel del, men det gør ikke noget, når man afsætter til Årstiderne. Al den frugt, som ikke er god nok til Årstiderne, bliver sendt til mosteri og hældt på flasker. Plantagen giver ca. 3000 flasker most om året, og de afsættes alle til Irma med Ritt Bjerregaards navn på.

Ritts gode tips

❖ Har du kun plads til ét æbletræ i haven, skal du købe et familietræ podet med 2 – 3 sorter.

1. sort er et sommeræble: Rød ananas, Discovery, Ritt Bjerregaard, Citronæble
2. sort er en middeltidlig sort: Filippa, Rubinola, Retina
3. sort er en sen sort: Ingrid Marie, Boskoop, Holsteiner Cox

❖ Vælg kun træer på M-9 grundstammen, hvis du kan vande i tørre perioder. Ellers vælg træer på grundstamme M-106 eller M-7

❖ Lad altid jorden være bar 1 m i diameter rundt om træet.

❖ "Plant" altid en pæl med dit træ. Træet skal bindes til pælen, så det får lov til at gro ordentlig fast. Husk at anvende bindemateriale, der er beregnet til opbinding – og sørg for

at det ikke gror ind i barken på træet, når det vokser sig større.

❖ God når træerne blomstrer.

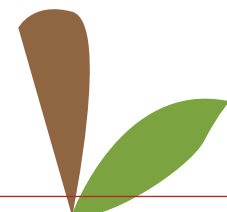
❖ Formning af træernes grenvinkler er vigtig de første år. Sørg for at grenvinklerne ikke er små. Hæng vægtlodder yderst på grenene, så vinklen på grenen bliver ret.

❖ Beskæring er nødvendig. Krydsende grene og for mange grene, der gør træet meget tæt, kan ikke anbefales. Når først du har beskåret én gang, skal du fortsætte hvert år.

❖ Vedligeholdelsesbeskæring består oftest i at fjerne alle de smågrene, der vokser lodret. Disse vandris kan det godt betale sig at fjerne om sommeren og riv dem gerne af.

❖ Fjern alle de æbler, der ikke selv falder af, eller som skrumper ind – æblemumier.

❖ Ønsker du en æblesort uden for meget syre – er ofte for voldsomt til børn, så er sorten Redfree et godt valg.

Sådan presser du selv din most

Undgå
madspild og
få mere ud af
frugterne i din
have

De danske supermarkeds kæder har stadigt stigende efterspørgsel på ufiltreret most, for danske forbrugere vil ikke drikke juice fra koncentrat tilsat sukker! Mange supermarkeds kæder har sågar en stigende efterspørgsel på ufiltreret most fra lokale frugtavlere. Hører du til dem, der godt kan li' de friske råvarer og gerne sparer lidt på madbudgettet i selvforsyningsens gode ånd, så se her, hvor nemt det er.

Æblerne

Det er helt underordnet, hvilke sorter af æbler, som du bruger til at lave most på. En blanding af flere forskelligt smagende sorter, giver

ofte et rigtig dejligt resultat med en lang række smagsnuancer. Kan du og din familie bedst lide sød most, skal du holde dig til fuldt modne søde æbler, mens sure eller bitre æbler giver mosten lidt mere karakter.

Kvaliteten af æblerne har selvfølgelig betydning for resultatet, og rådne æbler presset til most, giver selvsagt et dårligt resultat, mens enkelte stødpletter ikke har nogen betydning for resultatet. Du kan derfor sagtens bruge nedfaldsæbler; men de skal samles op, inden de begynder at rådne.

Orm i æbler ser sjældent ødelæggende ud udefra; men prøv at skære et ormædt æble over, så vil du opdage, hvor rådden frugtkødet er inde i æblet. Kig efter og undlad at bruge æbler, der er ormædte.

Æblerne skal naturligvis rengøres med rent vand inden processen starter.

Æblekværn/mølle og presse

Til store portioner af frugt, kan det varmt anbefales at bruge først en æblekværn og derefter en æblepresse. Har du mindre portioner af frugt, kan en husholdningsmaskine også sagtens anvendes. Sørg for at maskinerne er pinligt rene og overhæld dem gerne med kogende vand lige inden brug.

Når de rengjorte æbler har været en tur gennem æblekværnen, hældes de ned i pressen, som skånsomt presser al væden ud af de kvaste æblestykker. Den jomfruelige most kan nu hældes på rengjorte flasker, som lukkes til umiddelbart efter. Holdbarheden på æblemost er ikke lang, så det anbefales at nedfryse (kun i plastflasker) mosten, som nemt tøs og nydes senere, når vinterens mørke tid og mangel på friske vitaminer opstår.

Lån eller lej

Det er lidt af en investering selv at anskaffe et hjemmemosteri, så op søg det nærmeste udlejningssted – måske kan du endog møde op til "æblepresse-events" i både dit havecenter og hos æblelaug i dit lokalområde.

Supernemme syrenhortensia

Hortensia er en af havens mest populære buske. Når de om sommeren blomstrer på livet løs med kugle- eller tallerkenformede blomsterstande i farver, der varierer fra rent hvide over lyserøde og helt lysende blå. Der findes flere forskellige arter af hortensia, og én af disse arter hedder paniculata; og selvom det er besluttet at kalde den for havehortensia på dansk, er den mere kendt under navnet "syrenhortensia", da dens blomster minder meget om blomsterne på syrenbusken. Syrenhortensia er helt klart supernemme at passe, og så pryder de haven langt ind i efteråret.

Plantningstidspunkt

Du kan plante syrenhortensia fra potter hele året rundt. Tøv ikke med at købe en flot busk midt på sommeren for at plante den i en dekorativ krukke til terrassen. Når efteråret nærmer sig, kan du bare plante den ud i bedet – så kan krukken fyldes med nye spændende planter igen.

Jordbundsforhold

Syrenhortensia er ikke en krævende plante; men ligesom andre hortensia, så kræver de vand. Sørg derfor for, at din havejord tilsættes ler og spagnum, hvis den er meget sandet. De fleste havejordstyper er lerholdige, og du kan plante direkte i dem. Ønsker du optimale forhold, så tilsæt lidt kompostjord – du kan få vejledning til det i dit havecenter.

Placering

Hortensia skal placeres solrigt, men klarer sig også i halvskygge. Står planterne for skyggefuldt, vil de blomstre mindre.

Plantning i jord

Grav et hul, der er 1½ gang større end potteklumpen. Løsn jorden godt i bunden, så rødderne nemmere kan vokse ud i jorden. Ibland evt. kompost i den opgravede jord (max. 25%). Vand potten godt op. Fjern potten og placér potteklumpen, så den dækkes af 3 – 5 cm jord, og fyld nu jorden godt omkring potteklump – trød godt til og vand med min. 20 l vand.

Plantning i krukker

Sørg for at din krukke er stor nok, så du ikke behøver at vande hver dag. Tilfør ca. 5 gødningsbolsjer, så du kan vande med rent vand og ikke skal tænke på at tilføre gødning. Fyld krukken med et ca. 10 cm højt drænlag og plant den tilvandede potteklump til med opfyld af velegnet plantemuld fra dit havecenter.

Vand og gødning

Den første sæson i haven skal syrenhortensia vandes i tørre perioder. Kig godt på planten, for den vil hænge med bladene, hvis den mangler vand. Gød let hvert forår.

Beskæring

Hvert forår lige inden knopperne bryder, skal du klippe dine syrenhortensia tilbage, så busken fortsat vil være kompakt og fyldt med blomsterstængler. Da de blomstrer på etårs skud, kan man ikke komme galt afsted med beskæringen – de skal nok blomstre. Beskæring af hortensia podet på stamme foregår ved at afkorte alle sidste års skud, så der kun er ca. 15 cm grenlængde tilbage.

VIDSTE DU

At syrenhortensia i disse år gennemgår større krydsninger af forældre i flere lande? Målet er at finde nye sorter, der er helt rød-blomstrende; eller nye sorter, der har en vækstform, som passer rigtig godt ind i haverne.

'Kyushu'

Flotte mørkegrønne blade på oprette relativt stive grene. Blomstrer fra juli – september måned med ca. 30 cm høje cremehvide blomster. Som busk bliver 'Kyushu' 2 – 3 m høj, men kan ved beskæring holdes nede på omkring 1,5 m. Sørg for at plante den i sol eller halvskygge og gerne i læ, så de store blomsterskærme ikke ødelægges af kraftig vind. Er fuldt hårdfør.

'Limelight'® og 'Little Limelight'®

'Limelight'® er en af de allermest populære sorter af syrenhortensia. Som navnet antyder, er blomsterne limegrønne i udspring, mens afblomstringen toner over i de rosa farver. 'Limelight'® bliver 1,5 m høj og blomsterstandene er 15 – 20 cm. En helt ny sort er 'Little Limelight'®, som er en kopi af 'Limelight'®, blot mindre i både blomster- og buskstørrelse. 'Little Limelight'® bliver omkring 1 m høj og blomsterne måler 10 – 15 cm. Planter i sol eller halvskygge i læ for kraftig vind. Begge sorter er fuldt hårdføre.

'Bobo'®

Den, indtil videre, lavest voksende sort af syrenhortensia med en højde på 60 – 80 cm. Blomstrer fra juli – september måned med ca. 15 cm store cremehvide – senere rosa – blomsterstande i enden af svagt overhængende grene. Sorten er særdeles velegnet til krukker. Planter solrigt eller i halvskygge. Er fuldt hårdfør.

'Pinky Winky'®

Oprette lidt stive grene, der har en rødlig nuance, kendetegner 'Pinky Winky'®. Blomsterstandene ses fra juli – september måned og er 20 – 25 cm høje. I ud-spring er sorten cremefarvet, men skifter hurtigt til rosa farver, som mod slutningen af blomstringen bliver røde. Planter i sol eller halvskygge i læ for kraftig vind. Sorten er fuldt hårdfør.

'Vanille Fraise'®

Med meget karakteristiske røde skud, danner 'Vanille Fraise'® en elegant opret busk, der bliver omkring 2 m høj og lidt bredere. Sorten er p.t. det bedste resultat af forædleres krydsning for at frembringe røde blomster på syrenhortensia. Intensiteten af den røde farve er afhængig af kølige nætter i august; men blomsterne vil nogle år stå lysende rosarøde helt hen til oktober måned. Planter solrigt for at få mange blomster. Sorten er fuldt hårdfør.

Syrenhortensia på stamme

Det er muligt at pode syrenhortensia, så de på en stammehøjde danner et lille træ. Træet er særdeles dekorativt i store krukker med blomster under; men det er også fint som fritstående lille træ i haven. Spørg i dit havecenter efter sorter på stamme – den mest almindelige sort til de stammede syrenhortensia er 'Pinky Winky'.

2

4

1

På vores breddegrader er vi så privilegerede, at årstidernes skift kan aflæses hos planterne i naturen og i haven. Den grå vinter afleverer lysende grønne bladfarver til det spæde forår, sommerens mange farver på roser og blomster får det hele til at summe, mens efterårets indmarch synes mere roligt og velovervejet. Planterne trækker langsomt deres næringsstoffer tilbage fra bladene og de grønne nuancer levner nu plads for gule, orange, røde og violette farver. En lang vækstsæson er ved at være ovre, og planterne forbereder deres hvileperiode inden det til næste forår atter går løs.

Havens smukke

Planter med de smukkeste bladfarver

Collagen af smukt efterårslov er en oplagt syssel for både børn og voksne, for bladenes tekstur og mønstre er anderledes tydelige om efteråret. Her ser du blade fra nogle af de planter, som hvert efterår pryder ekstra meget med deres flotte løv.

1 Ambratræ

Ambratræet bliver 12 – 15 m højt og skal plantes solrigt og helst solitært. Dets kegleformede krone er meget smuk og skulpturel. Bladene er takkede og får høstfarver, der nuancerer fra grøn over gul til orange og dybt rød.

2 Parykbusk

En skøn og fyldig busk til havens bed. Uden beskæring bliver parykbusken let 4 m høj og bred, så det betaler sig at finde saksen frem, så den ikke bliver for kraftig. Parykbusken fås med både grønne og purpurfarvede blade. Spørg i dit havecenter, hvilke sorter du

kan få. Bladenes form er aflangt ægformede og farveskiftet ofte meget dramatisk.

3 Rødeg

Bladformen på eg er meget karakteristisk med bløde svungne strøg. Bladene på billedet stammer fra almindelig eg, men

faktisk får rødeg endnu flottere høstfarver. Egetræer bliver, som fuldt udvoksede træer, op mod 20 m høje og med store brede kroner. Har du ikke plads til det store træ i haven, så findes der søjleformede eg, som passer bedre til almindelige haver.

forfald

4 Løn/ahorn

Alle ahorn og løn får fantastiske høstfarver. Du kan vælge mellem en lang række både arter og sorter, som passer lige til din have. Ildløn bliver 6 m høj, japansk løn bliver noget mindre, og vil du være helt sikker på, at din løn ikke vokser dig for stor, så

skal du blot vælge en kuglehorn, der er podet på en stamme.

5 Røn

Udover dejlige dekorative og spiselige bær, får rønnebærtræerne de smukkeste høstfarver, og det gælder dem alle, selvom vi ofte fremhæver sorten

Disse træer og buske får også smukke høstfarver

- Bøg
- Europæisk lærk
- Fuglekirsebær
- Hanesporetjørn
- Hjertetræ
- Kinesertræ
- Mispel
- Navr
- Papirbarkløn
- Paradisæbler
- Pære
- Robinia
- Sakhalinkirsebær
- Sumpcypres
- Sydbøg
- Tempeltræ
- Tretorn
- Tulipantræ
- Vandgran
- Viftebladet løn
- Japansk løn
- Buskhestekastanje
- Bærmispel
- Surbær
- Koreakornel
- Hasselbor
- Pagodebusk
- Vinget benved
- Benved
- Troldnød
- Guldazalea
- Hjortetaktræ
- Amerikansk blåbær
- Duftsnebolle
- Kalkved
- Klatrehortensia
- Rådhusvin
- Tobakspibeplante

3

'Dodong' med de meget fligede blade. Efteråret er dér, hvor deres prydværdi er størst. Røn hører til de træer, der er relativt små og derfor godt kan indgå i havens plan. Røn kan du også få som et søjleformet træ, så det ikke fylder for meget.

Opskrift på hybensnaps

Ca. 1½ dl skyllede sorte hyben fra klitrosen overhældes med vodka eller snaps. Trækker i ca. 6 uger, hvorefter snapsen filtreres og evt. fortyndes til den koncentration, man ønsker.

Efterårets dekorative bær

Bær er resultatet af vellykket bestøvning og en mulig start på nyt liv, for bærrene indeholder næste generations genmateriale. Nogle bær har en hård sten under frugtkødet, mens andre bær har mindre frø

og mange i hvert bær. Mange af havens planter har modne frugter eller bær i efteråret, som især fuglene nyder godt af, men vidste du, at rigtig mange af dem sagtens kan høstes, forarbejdes og spises?

Roser med hyben

Du kan sagtens selv dyrke roser, der får brugbare hyben i din have. De bedste roser til dette er "de vilde" roser. Roserne er ikke podede, som dem vi ellers kender, men formeret ved frø eller stiklinge. Plant dem gerne, hvor også duften fra blomsterne kan nydes, men vær opmærksom på, at de godt kan fylde temmelig meget. De fire mest almindelige "vilde" roser er:

Rynket rose, *Rosa rugosa*

Almindelig rynket rose er på listen over planter, der ikke længere må plantes i naturen, da den breder sig så kraftigt, at den mange steder fortrænger anden vegetation. Derfor anbefaler vi, at man planter podede sorter af rynket rose, eks. 'Dagmar Hastrup' og 'Hansa'. Det er rynket rose, der får de største hyben, så er du vild med hybensuppe, marmelade, saft, sovs og puré, så er det disse planter, du skal vælge.

Hunderose, *Rosa canina*

Vokser kraftigt og bliver omkring 2 m høj og lidt bredere. De overhængende grene prydes af helt enkle hvide eller sart rosa blomster i juni måned. Om efteråret modnes de ægformede rødorange hyben i store mængder. Planter solrigt i lerholdig havejord. Beskæres hvert forår tilbage til ca. 50 cm.

Æblerose, *Rosa rubiginosa*

Den skønne æbleduftende rose er svær at undvære i haven, men den skal placeres et sted, hvor der er plads, for den fylder nemt 3 m på den ene og den anden led. Over sommeren kan man nyde de rosafarvede velduftende blomster og senere på efteråret de aflange højrøde hyben.

Klitrose, *Rosa pimpinellifolia*

Klitrosen er en elegant rose med spinkel grenopbygning, og busken bliver kun omkring 1 m høj. De skønne hvide blomster med gule støvdragere dufter dejligt, når de blomstrer fra maj måned og ca. 1 måned frem. Klitrosens hyben er små, sorte og knapt så anvendelige, hvis man gerne vil lave hybenmarmelade, men rigtig gode, hvis man vil lave hybensnaps.

Sorten 'Aicha' er en forbedring af klitrosen med endnu flere blomster og frugter

Opskrift på hybenmarmelade

Ca. 1 kg hyben skylles, flækkes og renses for frøene i midten.

Hak de rengjorte skaller og kog dem i ca. 15 min. i 3 dl vand.

Tilsæt 350 g sukker og saften af en økologisk citron og kog marmeladen videre i ca. 10 min.

Skum marmeladen for urenheder og jævn den med geleringspulver til den ønskede konsistens.

Hældes på rengjorte glas.

Havtorn

Et af de gamle velkendte bær har fået ekstra opmærksomhed, fordi bærrene fra naturens hånd evner at akkumulere store mængder C-vitamin. Havtorn bruges også flittigt i det nordiske køkken, så tiden er måske inde til selv at plante havtorn på egen matrikel. Havtorn er enten han- eller hunplante og for at få bær på buskene, der bliver ca. 2 m høje, skal begge planter være til stede. Ved større plantninger anvender man 10% hanplanter. Havtorn skal placeres solrigt og vokser i al slags jord – dog ikke surbundsjord. Man skal være opmærksom på, at busken danner rods kud. Bærrene plukkes fra slutningen af september måned, og den sure smag mildnes efter frost. Man kan fremstille grød, gelé, marmelade, saft, juice og snaps af havtorn. Havtorn er robuste planter, der både tåler vind og salt.

OBS havtorn har mange grentorne, så gå efter de nye sorter på markedet, som er udvalgt efter bedre bær og færre grentorne

Surbær

Det latinske navn på surbær er Aronia. Er du derfor stødt på aronia-saft i din helsekostforretning, er det lavet på bær fra planten surbær. Ved at analysere surbærs indholdsstoffer, har man fundet ud af, at bærrenes indhold af fenoler – eller naturlige antioxidanter, er meget højt. Surbær er derfor optaget i gruppen af super sunde bær.

Busken surbær bliver ca. 1,5 m høj og er en rigt forgrenet busk med et smukt hvidt blomsterflor i maj måned og modne frugter i september. I efteråret får surbær de smukkeste høstfarver lige inden løvfald. Planter i sol eller halvskygge og tåler både vind og salt.

Bærrene smager ikke specielt godt i rå tilstand, men surbærmarmelade smager rigtig godt.

Opskrift på surbærmarmelade

1 kg surbær

500 g skrællede æbler i tern

3 dl vand

Limesaft eller citronsaft

Sukker

Hæld de skyllede bær i en gryde sammen med æbler og lime/citronsaft og vand. Kog til bærrene brister og tilsæt sukker, så smagen passer til dig. Jævn marmeladen med geleringsmiddel og hæld på rengjorte glas. Du kan også lave saft af surbær – og kombinationen ribs og surbær er rigtig velsmagende.

I dette nummer af Haveglæder kan du blive inspireret af glødende stauder til både forår, sommer og efteråret, lære at lave din egen most, blive informeret om beskæringer netop nu og både læse om havearkitektens bud på en interessant have og Ritt Bjerregårds økologiske frugtplantage. Magasinet indeholder også en beretning om vores kulturarvsplanter, som man kan opleve i Den gamle By i Aarhus. Brug dine sanser og se, læs, lær og lav dejlige snapse, marmelader og pesto med havens vidunderlige planter. Rigtig god fornøjelse!

Scan QR koden og få et stort leksikon over planter til din have. I app'en kan du søge oplysninger om buske, træer, roser, stauder, surbundsplanter, frugt og grøntsager. Søg på farver, højde, modningstid og se, hvor du kan anvende planterne. Du kan også læse

artikler om haveemner, du ønsker uddybet, eller se video af diverse gøremål i haven. I havesæsonen vil der løbende være tips til, hvilke aktuelle gøremål du skal udføre i haven. App'en viser dig vej til dit nærmeste havecenter, hvor vi glæder os til at se dig.

Find mere inspiration på www.haveinspiration.dk og www.danskehavecentre.dk

Find os på

ISBN 87-91659-45-0

9 788791 659454 >